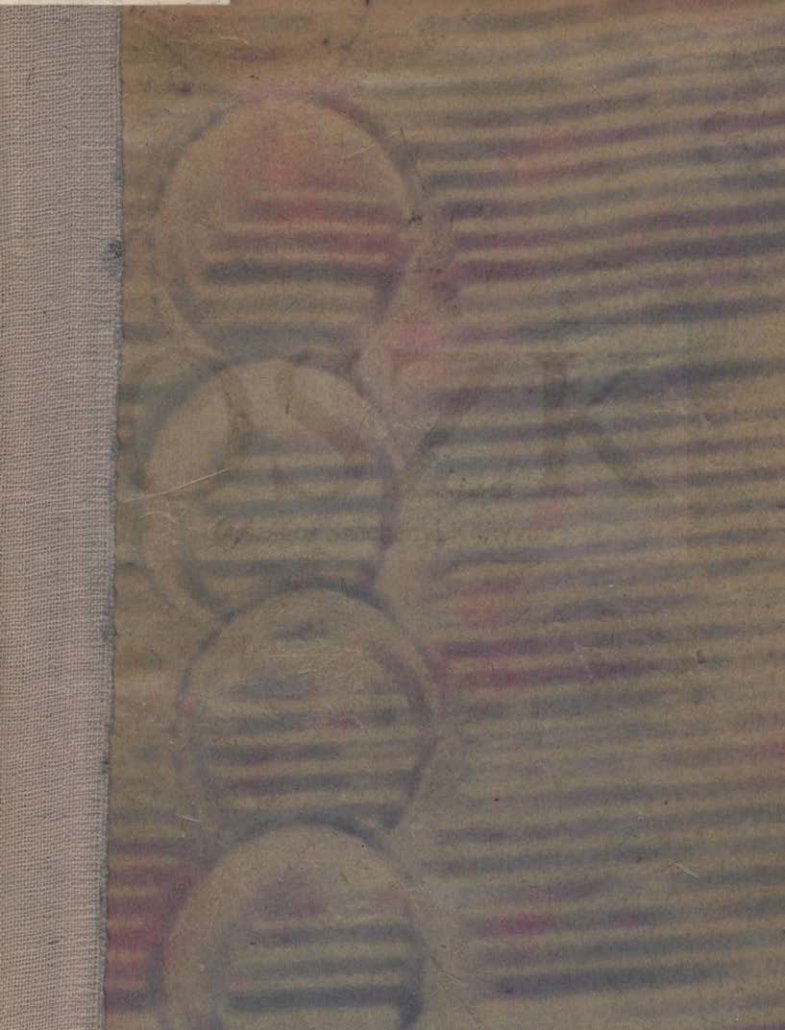

13.774/9

OSZAK

Osztály Székely Könyvtár

STRINDBERG
EGY
LÉLEK FEJLŐDÉSE

EGYEDÜL

FORDITOTTA
MIKES LAJOS

DICK MANÓ KIADÁSA
BUDAPEST
ERZSÉBETKÖRUT 14.

EGYEDÜL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

STRINDBERG ÁGOST
EGY LÉLEK FEJLŐDÉSE

IX.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

STRINDBERG ÁGOST
EGY LÉLEK FEJLŐDÉSE
EGYEDÜL

A SVÉD EREDETI HARMADIK KIADÁSÁBÓL

FORDITOTTA

MIKES LAJOS

BUDAPEST
DICK MANÓ KIADÁSA

EGYEDÜL JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS

13.774/9

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló
1922 évi 404 sz.

A FORDÍTÓ BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSE

A nagy önéletírásnak utolsó — kilencedik — kötete az *Egyedül* (svéd címe: *Ensam*). 1903-ban írta Strindberg Stockholmban, ahová Lundból 1899-ben tíz évi távollét után hazatért dolgozni és megpihenni. Az 1899. és az 1900. esztendőök remeteéletének — a magára maradt ötvenéves férfi lelki világának — csodálatos egyszerűséggel kidolgozott rajzát kapjuk ebben a kötetben, a teljes megtisztulás és a bölcs leszámolás történetét az *Inferno*-válság után.

Önéletírását ezzel a kötettel lezárta Strindberg. Hiszen tökéletesen megoldotta a vállalt feladatot: egy emberi lélek őszinte gyónását saját fejlődéséről. A fejlődés véget ért a nagy válság után a megenyhüléssel. Ami azután történt, az már csak ismétlődés volt.

1901-ben harmadszor is megnősült. Egy fiatal norvég színésznőt vett feleségül, *Bosse Harriet*-et, akitől egy kislánya is született: *Anna-Mária*. 1904-ben elvált harmadik feleségétől is.

Géniuszának teremtő ereje azonban nem lankadt el többé. Legszebb drámáit, mesejátékait, két nagy regényét és a Kék könyveket mind 1900 után írta.

1912 májusában halt meg Stockholmban. Hatalmas egyéniségének világirodalmi jelentőségét halála óta egyre jobban elismerik. Hazánkban is egyre nő

azoknak a tábora, akik olvassák, megértik és szeretik. Bizonyság rá, hogy 1917 óta, amikor megkezdtem az önéletírás fordítását, a magyar olvasóközönség egyre nagyobb érdeklődéssel fogadta a sorjában megjelenő köteteket.

A drámaíró Strindberg is megkezdte immár bevonulását a magyar színpadokra. 1921 tavaszán nagy sikerrel mutatta be a Belvárosi Színház a *Mámor*-t. Az idei szezonban pedig már több színház tervez Strindberg-előadásokat. Az önéletírás magyar kiadója, Dick Manó úr, a hadi állapot megszűnése után rögtön érintkezésbe lépett Strindberg örököseivel és dr. *Marton* Sándor úr szíves közvetítésével megszerezte tőlük a teljes magyar Strindberg kiadói jogát. A magyar kiadás sajtó alá rendezését én vállaltam el. Egyelőre Strindberg darabjainak a fordításán dolgozom, s remélem, hogy hamarosan be is fejezhetem a drámai munkák hat kötetre tervezett első sorozatának a fordítását.

Budapesten, 1922 szeptemberében.

A fordító.

STRINDBERG ÖNÉLETIRÁSA EGY LÉLEK FEJLŐDÉSE

Fordította :

MIKES LAJOS

DICK MANÓ KIADÁSA.

*Megjelent és kapható külön-külön is mind
a kilenc kötet.*

- I. A CSELÉD FIA (1849—1867). *Második kiadás.*
- II. A FORRONGÁS ÉVEI (1867—1872).
Első kiadás.
- III. A VÖRÖS SZOBÁBAN (1872—1875).
Első kiadás.
- IV. A SZERZŐ (1877—1886). Első kiadás.
- V. VALLOMÁSOK (1875—1888).
Harmadik kiadás.
- VI. EL EGYMÁSTÓLI (1892—1894). Első kiadás.
- VII. INFERNO (1894—1897). Első kiadás.
- VIII. LEGENDÁK (1897—1898). Első kiadás.
- IX. EGYEDÜL (1899—1900). Első kiadás.

STRINDBERG DRÁMAI MUNKÁI

FORDITOTTA

MIKES LAJOS

DICK MANÓ KIADÁSA

ELSŐ SOROZAT

I. AZ APA. — JULIA KISASSZONY. —
A PAJTÁSOK. (Sajtó alatt.)

II—III. TIZ EGYFELVONÁSOS. (Sajtó alatt.)

IV. MÁMOR. — HATTYÚVÉR. (Megjelent.)

V. HALÁLTÁNC (I—II. rész). (Sajtó alatt.)

VI. ÁLOMJÁTÉK. (Sajtó alatt.)

EGYEDÜL

EGY LÉLEK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

(1899—1900)

I.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Miután tíz esztendeig vidéken éltem, most itt vagyok újra a szülővárosomban és együtt ebédelek régi barátaimmal. Többé-kevésbé ötvenévesek vagyunk mindannyian, s a társaság fiatalabb tagjai is túlvannak a negyvenen vagy ekörül járnak. Csodálkozunk, hogy utolsó együttlétünk óta nem öregedtünk. Imitt-amott kicsillan ugyan egy kis szürkeség a szakállból és a halánték táján, de vannak közöttünk olyanok is, akik utolsó találkozásunk óta megfiatalodtak, és ezek bevallják, hogy mikor negyvenévesek lettek, különös változás történt életükben. Az volt az érzésük, hogy megöregedtek, és azt hitték, hogy a végét járják; nem létező betegségeket fődöztek fel; a felső karjuk megmerevedett és csak nagy ügyel-bajjal tudták felhúzni a fölőtőjüket. Minden réginek és elkoptatottnak tünt fel előttük. Minden megisméltődött, örök egyformaságban térült-fordult; a fiatal nemzedék fenyegetően előretört és nem vett tudomást az öregebbek nagy tetteiről; és a legbosszantóbb az volt, hogy a fiatalok fölfedezték újra mindazt, amit már mi is fölfedeztünk, és ami még rosszabb volt, úgy hozakodtak elő ócska ujdonsá-

gaikkal, mintha ezekről soha senkinek még csak sejtelve sem lett volna ő előttük.

Miközben fiatalságunk régi emlékeiről beszélgettünk, visszasülyedtünk az időben, végigéltük a szó szoros értelemben újra a multat, húsz esztendővel hátrább kerültünk, úgyhogy egyikünk azon kezdett tűnődni: van-e idő egyáltalában?

— Ezt már Kant elintézte, — világította meg a kérdést egy filozófus. — Az idő nem egyéb, mint az a mód, ahogy a létezőt felfogjuk.

— No lám! Magam is ezt gondoltam, mert valahányszor visszaemlékszem negyvenév előtti apró eseményekre, oly világosan áll előttem minden, mintha csak tegnap lett volna; és ami gyermekkoromban történt, oly közel van hozzám az emlékezetben, mintha egy évvel ezelőtt éltem volna át.

Majd azt szerettük volna tudni, vajjon így rémlett-e mindig mindannyiunknak. Egy hetvenesztendős barátunk, az egyetlen a társaságban, akit öreg embernek tekintettünk, megjegyezte, hogy ő még nem érzi magát öregnek. (Csak nemrég házasodott meg újra és bölcsőben ringott egy gyermeke.) Erre a nagyszerű kijelentésre az a benyomásunk támadt, hogy kamaszok vagyunk, és a társalgás hangja valóban nagyon fiatalossá lett.

Az első találkozásunkkor észrevettem, hogy barátaim olyanok maradtak, amilyenek voltak, és csodálkoztam is ezen; de megfigyeltem, hogy ritkábban mosolyogtak, mint régebben, és hogy beszéd közben szem előtt tartottak bizonyos óvatosságot. Fölfedezték ugyanis az élő szó erejét és értékét. Az élet ugyan nem enyhítette itéletüket, de az okosság megtanította őket végül arra, hogy az ember minden egyes szavát visszakapja; s emellett azt is belátták, hogy az emberi lélek melódiája nem egészhangokból áll, s éppen ezért félhangokat is kénytelenek hasz-

nálni, hogy csak körülbelül is kifejezhessék véleményüket valamelyik felebarátjukról. Most ellenben szabadjára eresztették magukat: nem ügyeltek a szavakra, nem tartották tiszteletben egymás nézeteit; nekilendültek úgy, mint régente, teljes fényben ragyogtak, igazán gyönyörűség volt látni őket.

Majd szünet támadt; többször is; és végül kezdett kényelmetlenné válni a hallgatás. Azok, akik legtöbbet beszéltek, feszengeni kezdtek, mintha számárságon kapták volna rajta magukat. Éreztük, hogy az elmúlt tiz év alatt csendben mindegyikünk új kapcsolatokba keveredett, hogy ismeretlen új érdekek tolakodtak közénk, és hogy azok, akik nem vigyáztak a nyelvükre, vizalatti szirtekbe ütköztek, láthatatlan fonalakat téptek szét, új ültetvényekbe gázoltak bele. Ők maguk is észrevették volna ezt, ha látták volna a pillantásokat, amelyek ellenállásra és védekezésre fegyverkeztek, ha látták volna a szájszögletekben a vonásokat, amelyek arra vallanak, hogy az ajkak valami visszafojtott szót rejtegetnek.

Mikor felálltunk az asztaltól, az volt az érzésünk, hogy az imént fonódott szálak elszakadtak. A hangulat meg volt zavarva. Mindenki védelmi állásban volt és újra begombolkozott. Minthogy azonban beszélni mégis csak kellett, hát üres frázisokat mondtak. Meglátszott ez a szemén, amely nem járt együtt a szóval, és a mosolygáson, amely sehogysem illett hozzá a tekintethez.

Az este elviselhetetlenül hosszúra nyúlt. Azok a kísérletek, hogy kisebb csoportokban vagy kettesben elevenítsük fel a régi emlékeket, nem sikerültek. Merő tájékozatlanságból oly dolgokról kérdezősködtünk egymástól, amelyekről nem lett volna szabad kérdezősködnünk. Így például: — Hogy van mostanában Herman öcséd? (Ez odavetett kérdés volt, anélkül, hogy a kérdezősködő meg akart volna tudni

olyasmit, ami nem érdekelte.) — (Elkedvetlenedés a csoportban.) — Oh, köszönöm — nem igen változott az állapota; javulásnak nyoma sincs!

— Javulásnak? Hát beteg?

— Ej . . . hát nem tudod?

Valaki közbeveti magát és megmenti a boldogtalan bátyát attól a kínos vallomástól, hogy Herman elmebajos.

Vagy pedig: — Mi az, hogy a feleségedet sohse látni?

(Az asszony éppen válóban volt az urától.)

Vagy pedig: — A fiad nagy legény; megvan már az érettségije?

(Az érettségi a család füstbement reménysége volt.)

Egy szóval: az érintkezés, minthogy nem volt meg benne a folytonosság, sehogyse ment simán. De kipróbáltuk legalább az élet komolyságát és keserűségét is, és nem voltunk immár gyerekek.

Mikor végül búcsúztunk egymástól a kapu előtt, igyekeztünk mennél gyorsabban elválni és nem kívántunk úgy, mint régen, tovább együttmaradni valamelyik kávéházban. Az ifjúkori visszaemlékezések ugyanis nem jártak azzal a felfrissítő hatással, amelyre számítottunk. Hiszen mindaz, ami elmúlt, az alom volt, amelyből a jelen kisarjadt, és az alom már összeégett, kiszívódott és kezdett penészesedni.

És észrevettük azt is, hogy egyikünk sem beszélt többé a jövőről, hanem csak a multról, annál az egyszerű oknál fogva, mert benne voltunk immár mindnyájan a jövőben, amelyről valaha álmodoztunk, és újabb jövőről többé már nem álmodozhattunk.

Két hét múlva ott ültem megint ugyanannál az asztalnál, körülbelül ugyanabban a társaságban és ugyanazon a helyen. Közben mindegyikünk ráért

tőle telhetőleg megtanulni a válaszokat mindazokra az állításokra, amelyeket első ízben udvariasságból válasz nélkül hagyunk. Most felfegyverkezve érkezünk; és a társalgás megsavanyodott, mint az aludt tej. Akik fáradtak és restek voltak vagy mindennél többre becsülték a jó ebédet, szemet hunytak mindenre, meglapultak és hallgattak; de a harcias természetűek összekaptak egymással. A titkos programot emlegették, amelyet voltakép sohasem állapítottunk meg világosan, és hűtlenséggel vádolták egymást.

— Nem, én nem voltam soha atheista! — kiáltott az egyik.

— Ugy? Nem voltál?

És erre olyan vitatkozás kezdődött, amely húsz évvel ezelőtt lett volna idejénvaló. Megpróbálták most tudatosan csinálni azt, amit a fejlődés boldog korszakában öntudatlanul csináltak. Emlékezetük cserben hagyta őket; elfelejtették már, amit valaha mondtak és csináltak; rosszul idézték saját maguknak és másoknak a szavait. Zenebona támadt. A helyreállt csend első pillanatában elkezdte valaki újra ugyanazt a dolgot feszegetni, és a beszélgetés taposómalom kerekén forgott. Elakadt újra, majd megint újra kezdődött!

Ezúttal az volt az érzésünk, mikor elváltunk, hogy a multnak vége, nagykoruak lettünk, jogunk van otthagyni a faiskolát és szabad földbe átültetve szabadon tenyészni, kertész, olló és jelzőcédula nélkül.

Lényegében így történt, hogy egyedül maradtunk, és így szokott ez bizonyára mindig történni. De azért egészen mégsem volt vége mindennek, mert néhányan, akik nem akartak megállni a növekedésükben, hanem tovább akartak haladni, fölfedezéseket akartak csinálni, új világokat akartak meghódí-

tani, összeálltak egy kis csoportba és a kávéházat használták fel társalgónak. Megpróbálkoztak ugyan előbb a családi körrel is, de ott csakhamar rájöttek, hogy barátjuk kibéleltette a kabátját, és ennek a bélésnek feleség a neve. És ez a bélés nagyon gyakran megfeszült a varrások mentén. A feleség jelenlétében mindig „másról“ kellett beszélni, ha pedig megelégedtek erről és tovább folytatták a saját beszélgetésüket, akkor vagy az történt, hogy az asszony kezdett beszélni és diktátor módjára eldöntött minden kérdést, és ilyenkor aztán pusztán udvariasságból hallgatni kellett, vagy az történt, hogy az asszony felállt, kiszaladt a gyermekszobába és nem mutatkozott újra csak az asztalnál, ahol úgy érezte magát az ember, mintha élősdie koldús volna, és úgy bántak az emberrel, mintha el akarná csalni a férjet házából és otthonából, mintha kötelességszegésre és hűtlenségre akarná csábítani.

Igy nem ment a dolog; aztán már az asszonyok kölcsönös antipátiája is gyakran elválasztotta egymástól a barátokat. A nők nem fértek meg egymással.

Maradt tehát a kávéház. De hogy-hogy-nem, a kis társaság tagjai nem üldögéltek immár a kávéházban oly szívesen, mint valaha. El akarták ugyan hitetni magukkal, hogy ez az a semleges társalgószoba, ahol nincs gazda és nincs vendég; de érezhető volt, hogy a nősbereket nyugtalanítja az a gondolat, hogy valaki otthon ül egyedül, aki, ha valóban egyedül maradt volna az életben, társaságot keresne a maga számára, most ellenben magánosságra van kárhóztatva otthonában. És ezenkívül: a kávéház vendégei többnyire nőtlének voltak, tehát félig-meddig ellenségek, akiknek — otthontalan létükre — mintha szerzett jogaik lettek volna a kávéházban. Ugy viselkedtek itt, mintha otthon lettek volna, lár-

máztak, harsogva hahotáztak, betolakodóknak tekintették a nős embereket, szóval — ezek zavarták őket.

Én, minthogy özvegyember voltam, azt hittem, hogy magamnak is van némi jogom a kávéházra; de úgy látszik, nem volt, és amikor elcsábítottam hazulról a házasebereket, hamarosan magamra vontam a nők gyűlöletét, úgyhogy nem hívtak meg többé a házukba. — És talán joggal, mert a házasság kettesben való életközösség.

Ha mégis eljöttek az urak, legtöbbször annyira tele voltak saját házi ügyeikkel, hogy először végig kellett hallgatnom a kesergésüket cselédekről és gyerekekről, iskoláról és vizsgákról, és éreztem, hogy oly alaposan belerántódom mások családi nyavalyáiba, hogy a legkisebb hasznom sincs abból, hogy a magaméitól erővel szabadultam.

Ha végül közeledtünk a témához és a nagy kérdésekhez, gyakran megesett, hogy mialatt az egyik beszélt, a másik lesütött szemmel várta, míg rá nem kerül a sor, hogy aztán ő is előhozakodhasson a maga mondókájával, ami válasznak nem egyszer olyan válasz volt csak az előtte szóló szavaira, mint az adj isten!-re az ördög-vigyen! Vagy az történt, hogy, pokoli lármát csapva, mindenki egyszerre beszélt, anélkül, hogy bármelyikük is értette volna, mit akarnak mondani a többiek. — Babiloni zürzavar, amely civódással végződött, mert képtelenek voltak egymást megérteni.

— Hiszen nem érted, amit mondok! — ez volt a rendes vészkiáltás.

És így is volt! Az évek során mindenki új jelentésekkel ruházta fel a szavakat, átértékelte a régi gondolatokat, s emellett senkisem akart előállni az igazi véleményével, mert ez vagy foglalkozásával

járó titok volt, vagy a sejtett jövőbe kapcsolódó, féltékenyen őrzött gondolatokat foglalt magában.

Valahányszor hazaindultam éjjel egy-egy ilyen kávéházi találkozás után, mindig éreztem, mennyire képtelenek ezek a kiruccanások, amelyekén voltaképp mindenki csak a saját hangját akarta hallani és rá akarta kényszeríteni másokra a saját nézeteit. Az agyam fel volt kavarva, szét volt dűlve és tele volt szórva gyom-magvakkal, amelyeket el kellett gereblyézni, hogy ki ne csirázhassanak. És amikor hazakerültem a magányba és a csendbe, visszanyertem újra régi én-emet, belemerültem saját szellemi atmoszférámba, amelyben jól éreztem magam, mint a rámszabott ruhában, és egy órai elmélkedés után átengedtem magam az alvás megsemmisítő hatalmának, kivánságoktól, vágyaktól, akarásoktól szabadultam.

Lassan-lassan abbahagytam hát kávéházi kirándulásaimat; gyakoroltam magam abban, hogy egyedül legyek; néha-néha engedtem ugyan még a kísértésnek, de mindannyiszor gyógyultabban kerültem haza, míg végül nagy élvezetem kezdett telni abban, hogy hallgassam a csendet és figyeljek az új hangokra, amelyeket ilyenkor hall az ember.

II.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Ily módon lassan-lassan egyedül maradtam, mindössze arra a felületes érintkezésre utalva, amelyre munkám kényszerített s amelyet jórészt telefonon bonyolítottam le. Nem tagadom, hogy a kezdet nehéz volt és hogy az üres tér, amely körülzárt, alig várta, hogy újra megteljen. Az, hogy kapcsolataimat megszakítottam másokkal, eleinte mintha csökkentette volna erőmet; de egyidejűleg kezdett az én-em hogy úgy mondjam koncentrálni, összehúzódnia egy mag körül, ahol mindaz, amit átéltem, összegyűlt, feloldódott és átalakult lelkem táplálékává. Emellett hozzászoktam ahhoz is, hogy feldolgozzak magamban mindent, amit láttam és hallottam, otthon a házban, az utcán, kint a természetben, és miközben kapcsolatba hoztam minden észleletemet munkámmal, amelyen éppen dolgoztam, éreztem, hogy a tőkém mennyire meggyarapodott, és tanulmányaim a magányban értékesebbeknek bizonyultak, mint azok voltak, amelyeket odakünn végeztem a társadalmi életet élő embereken.

Egynéhányszor volt már saját otthonom is, de most két butorozott szobát bérelek egy özvegnél. Időre volt szükségem, amíg úgyszólván beleéltem

magamat ezek közé az idegen bútorok közé, de csak rövid időre. Legnehezebben ment az íróasztal bekebelezése és eltulajdonítása, mert a néhai városi tanácsos valószínűleg egy emberöltőt végig ült mellette a jegyzőkönyveivel. Otthagyta rajta nyomait rettentés ciánkék tintájának, amelyet gyűlölök; jobbfelől lekoptatta jobb karjával a politurát, balfelől pedig ráenyevezett az asztalra egy kerek darab, borzalmas sűrű-sárga színű viaszkosvásznat a lámpa alá. Ez a folt nágyon kínoz, de elhatároztam, hogy beletörődöm mindenbe, és nemsokára észre se veszem többé az utálatos rongydarabot. Az ágy — igen, az volt mindig az álomom, hogy saját párnáimon haljak meg — de bárha megvan hozzá a módom, mégsem akarok vásárlásokba kezdeni, mert az a szabadsághoz tartozik, hogy ne legyen az embernek semmije. Ha semmim sincs és ha semmit sem kívánok, akkor a sors legsúlyosabb csapásai nem férközhetnek hozzám. De ha ráadásul még pénzem is van bőven és azt érzem, hogy mindenem lehetne, ha akarnám, ez a boldogság, mert ez a függetlenség, és ez is hozzá tartozik a szabadsághoz.

Rossz képek tarka gyűjteménye lóg a falakon, litografiák és színnyomatok is. Eleinte gyűlöltem őket, mint csúf dolgokat, de csakhamar olyan érdeklődést váltottak ki belőlem, aminőről álmodni se merem volna. Mikor ugyanis egyszer munka közben végkép elakadtam s egy döntő jelenetet sehogyse tudtam elképzelni, kétségbeesett pillantást vetettem a falra. A szemem megakadt egy borzalmas színnyomaton, amely valamelyik képeslap külön ajándéka volt valaha. Parasztembert ábrázolt, aki ott állt egy kikötőhidon egy tehénnel, amelynek vele együtt át kellett volna kelni valami láthatatlan kompon. A magános ember szemben a levegővel; egyetlen tehene; kétségbeesett pillantásai . . . Megvolt a

jelenetem. De volt ezekben a szobákban egy csomó apróság is, ami csak családi otthonokban szokott összegyűlni; nem összevásárolt holmik, hanem baráti kezek munkái, amelyekből emlékek illata áradt. Pamlagvédők, huzatok, kis állványok üvegedénnyel és porcellánnal. Ezek között észreveszek egy nagy billikomot felirással: hálás stb.-jétől. Barátság, hála, talán szerelem sugárzik ki ezekből az apróságokból; és valóban, alig néhány nap múlva már otthon érzem magam ezekben a szobákban. Mindezt, ami valaha másé volt, egy halottól örököltem, akit sohasem ismertem.

A háziasszonyom, aki rögtön meglátta rajtam, hogy nem vagyok beszédes, tapintatos volt és jómodorú, és gondoskodott róla mindig, hogy a szobák rendben legyenek, mire reggeli sétámból haza kerülök. Csak barátságos bólintással szoktuk egymást üdvözölni, de ezzel minden elképzelhető kifejeztünk: Hogy van? Köszönöm, jól! Hogy érzi magát? Nagyszerűen! Örvendek!

De egy hét múlva nem tudta megállni, hogy meg ne kérdezze tőlem, nincs-e valami kivánságom; csak egy szót kell szólnom.

— Nem, drága asszonyom, semmit se kívánok; mindennel meg vagyok elégedve.

— Hm! Azt gondoltam, hogy talán . . . mert úgy tudom, hogy az urak kényesek szoktak lenni . . .

— A kényeskedésről már rég leszoktam!

Az öreg kíváncsian nézett rám, mintha más híre-met hallotta volna.

— No, és milyen a koszt?

— A koszt? Igazán nem figyeltem meg; tehát kitűnő.

És az is volt! És nagyszerű volt az is, ahogy az öreg bánt velem. Több volt ez kiszolgálásnál;

éreztem, hogy van, aki gondomat viseli, és ezt eddig sohasem tapasztaltam.

Az élet nyugodtan folydogált, csendesesen, lágyan és barátságosan, és ámbár néha kísértésbe estem és már-már beszédbe ereszkedtem a háziasszonyommal, különösen, mert láttam rajta, hogy szomorú, mégis legyőztem a kísértést. Egyrészt ugyanis féltem belekeveredni mások bajaiba, másrészt pedig tiszteletben akartam tartani életének a titkait. Azt akartam, hogy személytelen maradjon a kapcsolatunk, és jobban megfelelt a hangulatomnak az, hogy kellemes homályba burkoljam az öreg nő multját. Hiszen ha megtudnám a történetét, a bútorok rögtön más színt ölténének, nem azt, amelyet rájuk parancsoltam; a székek, az asztalok, a pohárszék, az ágy mind az ő drámájának a kellékeivé válna és később elkezdhetnének még kísérteni is. Nem, most mindez az enyém lett; bevontam mindent az én szellemem huzatával, és ennek a díszletnek csak az én drámámban volt szabad szerepelnie. Csak az enyémben!

S szerezttem magamnak immár egy személytelen társaságot is, mégpedig nagyon olcsón. A reggeli sétámon barátkoztam össze ezekkel az ismeretlen ismerősökkel, akiket nem is köszöntök, mert nem ismerem őket személyesen. Először az őrnaggyal találkozom. Minthogy nyugalomba vonult őrnagy, nyugdíjából él és betöltötte immár élete ötvenötödik esztendejét. Civilben jár. Tudom, hogy hívják, és hallottam róla egyetmást az ifjúkorából. Nőtlen ember, azt is tudom. Nyugdíjas, amint említettem, s ennél fogva foglalkozás nélkül jár-ke, élete végét várva. De bátran megy sorsa elé; magas és egyenes; széles mellű; a kabátja többnyire ki van gombolva; egész lényéből hetyke nyiltság árad. A haja sötét, a bajusza fekete, a járása ruganyos, oly

ruganyos, hogy én magam is mindig kiegyenesedem, valahányszor találkozunk, és fiatalabbnak érzem magamat, ha arra gondolok, hogy az őrnagy már ötvenöt esztendő. A szeméből azt a benyomást mérítettem, hogy az őrnagy nem gyűlöl engem, hanem talán szeret is. És egy idő múlva szinte régi ismerősömmek tekintem őt, akit akár üdvözölhetnék is, megbiccentve a fejemet. De van közöttünk valami határozott különbség is: ő már kiszolgálta a maga idejét, én ellenben állom még javában a harcot és öklelődzöm, hogy előbbre jussak. A bűntárs szimpátiáját tehát hiába várná tőlem. Ezt a gondolatot szigorúan távol is tartom magamtól. — A halántékom mindenesetre szürke már, de tudom, hogy holnap éppoly sötét lehetne, mint az ő haja, ha akarnám. Csakhogy én nem törődöm a halántékom színével, mert nincs nő, aki előtt legénykedni akarnék. Aztán meg az ő haja sokkal simább is, semhogy gyanút ne ébresztene, míg az enyém tagadhatatlanul ágas-kodik.

Van egy másik emberem is, aki azért érdekel, mert teljességgel ismeretlen előttem. Mindenbizonytal több már hatvanesztendősnél, és egyenletesen szürke a haja is, a körszakála is. Ismeretségünk elején úgy rémlett, mintha ismerném búskomor ábrázatának, egész alakjának egy-egy vonását, és részvéttel, rokonérzéssel közeledtem feléje. Azt képzeltem róla, hogy megizlelte az élet keserűségét a maga legkeserűbb formájában; hogy az ár ellen harcolt és letört, és most új korban kénytelen élni, amely észrevétlenül kifejlődött mellette és elhagyta őt. Nem tudta cserben hagyni ifjúsága eszményeit, mert a szívéhez voltak nőve, és azt hitte, hogy a helyes úton jár . . . a szegény! Azt hiszi, úgy tudja, hogy ő járt a helyes úton és kortársai tévedtek el . . . Ez tragédia!

De mikor egy szép napon a szeme közé néztem, fölfedeztem, hogy ez az ember gyűlöl engem; talán azért, mert részvétet olvasott ki a tekintetemből és ez az, ami leginkább bántja őt. Igen, dühösen lihegett, mikor elhaladt mellettem. — Nem lehetséges-e, hogy tudtomon kívül megsértettem valaha őt vagy a hozzátartozóit, vigyázatlan kézzel belenyúltam a sorsába? Vagy talán valóban ismertem is őt valaha? Gyűlöl engem, és furcsa, de úgy érzem, hogy megérdemlem a gyűlöletét. Nem is akarok többé a szeme közé nézni, mert szúrós a tekintete és felkorbácsolja a lelkiismeretemet. Az is lehetséges, hogy született ellenségei vagyunk egymásnak; hogy osztály, faj, születés, világfelfogás emelt közénk korlátot, és ezt érezzük. Mert a tapasztalás megtanított engem arra, hogy az utcán megkülönböztessem a barátot az ellenségtől. Vannak ismeretlen emberek, akikből ellenséges indulat árad, annyira, hogy átmegyek a tulsó gyalogjáróra, csakhogy a közelükbe ne jussak. És ezt az érzékenységet oly élesre köszörüli a magánosság, hogy elég, ha egy ember hangját hallom az utcán, és már is vagy jól érzem magamat vagy rosszul vagy pedig közönyös maradok.

Van egy harmadik emberem is. Lovon jár, és én bólintani szoktam feléje; az egyetemről ismerem, tudom, körülbelül hogy hívják, de kibetűzni nem tudnám a nevét. Harminc éve nem beszéltünk egymással, csak inteni szoktunk egymásnak az utcán, néha mosolyogva, mint akik egymásra ismernek, és ő jól tudott mosolyogni nagy bajusza alól. Egyenruha van rajta és a sipkáján, mialatt teltek az évek, egyre több és szélesebb lett a sáv. Most legutóbb, amikor tiz esztendei szünet után megláttam őt megint a lovon, már annyi sáv volt a sipkáján, hogy nem akartam megkockáztatni a köszöntést, attól tartva, hogy esetleg nem viszonzozza. De bizonyosan kitalálta, mire gon-

doltam, mert megállította a lovát és rámkiáltott: — Adj' Isten, hát már meg se ismeresz?

Dehogysem! Azután mindegyikünk tovább ment a maga útján, és azóta folytatjuk a bólintgatásokat. Egy reggel különös, félig gyanakvó arcot láttam a bajusz alatt. Nem tudtam, vajjon egyáltalán magamra vonatkoztassam-e, annyira képtelennek tünt fel előttem. Ugy nézett rám — bizonyára képzelődtem csak — úgy nézett rám, mintha egyrészt azt hitte volna, hogy gögösnek tartom őt, másrészt meg, mintha azon tűnődött volna, vajjon nem én vagyok-e gögös. Én? — Hiszen nem szokatlan dolog, hogy emberek lebecsülik sajátmagukat, noha az a hírük, hogy a kevélység halálos bűnét viselik a szivük címerpajzsában.

Van egy idősebb hölgyem is, akit a két kutyája sétáltat. Valahányszor ezek megállnak, megáll ő is; és a kutyák megállnak minden lámpaoszlopnál, minden fatörzsnél, minden utcasarkon. Mindig Swedenborg jut az eszembe, mikor ezzel a nővel találkozom: az embergyűlölőre gondolok, aki annyira egyedül marad, hogy állatok társaságára szorul; és azt gondolom, hogy ezt a nőt a képzelődése bünteti. Azt hiszi ugyanis, hogy ő parancsol ennek a két tisztátalan állatnak, holott az állatok azok, amelyek arra kényszerítik őt, hogy engedelmeskedjék minden szeszélyüknek. A világ királynőjének vagy a mindenség pártfogójának nevezem ezt a nőt, mert hátraszegett nyakával és földreszeggett szemével erre emlékeztet.

Végül megvan a dézsmás öreganyóm is, akit okkult jelenségnek tartok. Ritkán bukkan előm, de mindig olyankor, amikor nagyobb összeg pénzt kaptam, vagy valami veszély fenyeget. Sohase hittem „találkozások“-ban vagy más efféle babonában; sohase kerültem el vénasszonyt, sohase köptem ki

macska előtt; sohase rúgtam a barátom után, mikor elindult, hogy valami bizonytalan végű vállalkozásba fogjon, hanem mindig őszintén szerencsét kívántam neki és megveregettem a vállát. A minap is ezt tettem egy felvilágosodott színészbaráttal. Dühösen elfordult tőlem és szikrázó szemmel így szólt:

— Ne kívánj szerencsét, mert akkor nem lesz szerencsém.

Ezt feleltem neki: — Nem, a jókivánságok nem árthatnak senkinek, ha talán nem is használnak.

Megmaradt a véleménye mellett, mert babonás volt, mint minden hitetlen. Igen, a hitetlenek hisznek mindenben, de mindennek az ellenkezőjében. Ha éjjel szépet álmodnak, ez valami rútat jelent; ha férgekről álmodnak, ez például pénzt jelent. Én viszont jelentéktelen álmokkal nem törődöm; de ha olyan álmom van, amely önként rám erőlteti magát, hát akkor úgy magyarázom, ahogy közvetlenül adódik, nem a visszajáról. Így például, ha ijesztő az álmom, azt intelemnek fogom fel, a szép álmot pedig biztatásnak vagy vigasztalásnak. Még pedig merőben logikusan, tudományosan; mert ha tiszta a lelkiismeretem, akkor tiszta a látásom is, és ugyanez áll fordítva is. Az álmokban tükröződik a belsőm és ezért úgy használhatom őket, mint a borotválótükört: látom belőlük, mit csinálók, és vigyázhatok, hogy meg ne vágjam magam. Ugyanígy vagyok bizonyos „eseményekkel“ éber állapotban; nem valamennyivel. Így például papirdarabkák mindig hevernek az utcán, ám nem minden papirdarabka vonja magára a figyelmemet. De ha valamelyik magára vonja, akkor fölveszem és megnézem; és ha olyasmit találok rajta írva vagy nyomtatva, ami vonatkozásban lehet azzal, amire leginkább gondolok, hát akkor úgy tekintem, mint legbelső, még meg nem született gondolatom kifejezését. És ebben igazam

van; mert ha belsőm között és e között a külső dolog között nem volna meg ez a gondolati híd, akkor sohasem lehetne szó a kettő között átmenetről. Én nem hiszem, hogy akad ember, aki fogja magát és papirdarabkákat szór el az utcán az én kedvemért; de vannak, akik hiszik ezt, és maga ez a gondolat valóban könnyen támadhat olyan emberben, aki csak kézzelfogható dolgokban hisz és mindent emberi kéz művének tart.

Azt mondtam, hogy okkult jelenségnek tartom az anyómat, mert nem tudom megmagyarázni, mért bukkan fel mindig éppen a kellő pillanatban. Egy kofához hasonlít ifjúkoromból, aki cukrot árult kint a szabadban. A ruhája hamuszín, de nem rongyos és nem pecsétés. Az anyó nem tudja, ki vagyok, de patrónusának szólít, valószínűleg azért, mert három évvel ezelőtt, mikor az ismeretségünk kezdődött, kövér voltam. Hálálkodása és jókívánságai elkísérnek egy darabon, és én szívesörömet hallom a régi lágy „áldás” szót, amelynek egészen más csengése van, mint a kemény „átok”-nak; és azt hiszem, hogy javamra válik egész nap.

Mikor egyszer az első esztendő után egy bankjegyet adtam az anyónak, azt vártam, hogy olyan bamba, csaknem gonosz arcot fog vágni, mint nem egy szegény, mikor nagyon is sokat kap. Ilyenkor ugyanis úgy néznek az emberre, mintha azt hinnék róla, hogy nincs helyén az esze, vagy hogy véletlenül nem jó helyre nyúlt a tárcájában. Az utcai siheder mindig nevetve elszalad, mikor ezüstpénzt kap, mintha attól félne, hogy az adakozó utána iramodik és kicseréli rézpénzre az ezüstöt. De az én anyóm oly erősen megragadta a kezemet, hogy nem tudtam szabadulni tőle, és igen nagy emberismeretre valló hangon, csaknem állító hangsúlyozással, ezt kérdezte: — Patrónusom, maga bizonyosan szegény volt? —

Bizony, épp oly szegény voltam, mint maga, és megint az lehetek még! — Az anyó megértett, én pedig szerettem volna tudni, vajjon nem látott-e valaha jobb napokat; de nem akartam soha megkérdezni tőle.

Körülbelül ez volt a társaságom házon kívül; és három éven át szemmel tartottam az embereimet.

De volt társaságom a házban is. Minthogy a negyedik emeleten lakom, alattam — beleszámítva a földszintet is — négy család táborozik, sorsával egyetemben. Senkit sem ismerek közülök; nem tudom, hogy néznek ki; azt hiszem, sohse találkoztam velök a lépcsőn. Csak a névtábláikat látom s az ajtózáron lógó reggeli lapjaikból tudom körülbelül, miféle világfelfogású emberek. A másik házban, közvetlenül mellettem, úgyhogy a falaink érintkeznek, egy énekesnő lakik, aki nekem énekel nagyon szépen, s van egy barát-nője, aki eljár hozzá és nekem játszik Beethovent; ők a legjobb szomszédaim és olykor már-már hajlandó volnék meg is ismerkedni velök, hogy megköszönhessem azt a sok ragyogó órát, amivel megajándékoztak; de legyőzöm a kísértést, mert tisztában vagyok vele, hogy az, ami legszebb a kapcsolatunkban, tüstént odalenne, ha kénytelenek volnánk banális szavakat váltani egymással. Néha hónapokon át csend van a barátnőimmél; és ilyenkor nálam is kevesebb lesz a fény. De van ám egy jókedvű szomszédom is, azt hiszem ez is a mellettem lévő házban lakik, de valamelyik alacsonyabban fekvő lakásban. Ez valami operette-félét szokott játszani, amit nem ismerek, és ez a zene oly ellenállhatatlanul mulatságos és oly ártatlanul bohókás, hogy mosolygásra kényszerít a legkomolyabb gondolatok közenett is.

Ellensúly és árnyék gyanánt legközelebbi szomszédom az alattam lévő lakásban kutyatulajdonos.

Nagy, vörös, fene vad kutyája van, amely végigugatja a lépcsőt. A gazdája, úgy látszik, a magáénak tekinti a házat és bennünket, többieket, betörőknek tart, ezért őrizteti a lépcsőt ezzel a minta házörzővel. Ha néha későn jövök haza, s fölfelé tapogatózva a lépcsőn, hozzáérek a lábammal valami gubancos puhasághoz: vége az éjszaka csöndjének; a sötétben egy pár foszforgyöngyszemet látok tündökölni s a lépcsőfeljárat csigaalakú csövét lárma veri föl — lárma, amelynek következtében kinyilik egy ajtó és kilép rajta egy úr, aki dühös pillantásaival lesujt engem, a kárvallottat. Nem kérek ugyan bocsánatot, de mindig úgy érzem, hogy én vagyok a bűnös, mert kutyatulajdonosokkal szemben bűnös az egész emberiség.

Sohse értettem meg, mikép akadhat ember, aki, noha vannak felebarátai, akiknek áldozhatna, odaadását és gondoskodását mégis állati lélekre pazarolja, s méghozzá oly tisztátalan állatnak a lelkére, aminő a kutya, amelynek egész léte abból áll, hogy mindent bepiszkít.

És a szomszédomnak odalent felesége és felnőtt lánya is van, akik éppoly melegen barátkoznak az állattal, mint az úr. A család kutya-estélyeket szokott rendezni, amikor az ebédlőasztal körül gyülekezve — hallom pontosan, hol ülnek, anélkül, hogy hallgatóznom kellene — nyájasan társalognak a szörnyeteggel. Ez, minthogy beszélni nem tud, ugratással felelget nekik, s ilyenkor az egész család nagyokat nevet, büszkén és elégedetten.

Néha éjnek éjszakáján kutyaugatásra ébredek. Ilyenkor elképzelem, milyen boldog az egész család, hogy olyan megbízható és éber kutyája van, amely falakon és csukott ablakokon keresztül is megszimatozza az éjszaka embereinek talicskáját. Arról, tudom, szó sem lehet, hogy a kutya gazdáinak boldog-

ságát megzavarja az a gondolat, hogy boldogtalan felebarátaik nyugalalmát háborgatják. Nem törődnek a szent álm megbecsülhetetlen ajándékával, amelyet nem egy ember oly drágán vásárol meg. Néha eltűnődöm rajta, miféle vastagbőrű emberek lehetnek azok, akik az éjszaka csendjében nem érzik, hogy akiket álmukból fölriasztottak, ágyukban hánykolódva mikép szidják őket! Nem érzik a tetőkön, padlókon és falakon átsugárzó jogos gyűlöletet, amely átkot szór fejükre?

Egyszer, jórégen, panaszkodni mertem amiatt, hogy éjszaka emberi lakásból kutyaugatás hallatszott ki. A kutya gazdája azzal torkolt le, hogy az én lakásomból meg gyereksírás hangzik ki! — Egy kalap alá fogta a tisztátalan ártalmas állatot egy szenvedő emberfiával. Azóta soha többé nem panaszkodtam! De hogy sajátmagamban kiengesztelődjem és az emberekkel való kapcsolatban békét találjak, mert hiszen szenvedek, ha gyűlöletet érzek: próbáltam megmagyarázni, mi lehet az oka az efajta szenvedélyes vonzódásnak az állatokhoz, amely háttérbe szorítja a megfelelő ragaszkodást az emberekhez; de sehogyse tudom megmagyarázni. Ennélfogva keletlenülül hat rám ez is, csakúgy, mint minden egyéb, ami megmagyarázhatatlan. — Ha Swedenborg módjára akarnék filozofálni, ezt mondanám: kényszerképzet, amely büntetés. — Jobb híján fogadjuk el egyelőre ezt a szót. Mert ez esetben szerencsétlenekről van szó, akik részvétet érdemelnek.

Erkélyes lakásom van, és az erkélyről pusztát, tengert és kéklő erdőségeket látok a messzeségben a tengerpart felé. De mikor a pamlagomon heverek, csak a levegőt és a felhőket látom. Ilyenkor mintha léghajóban lebegnék magasan a föld felett. De csakhamar egész csomó apró zöreij kezdi bántani a füle-

met. A szomszédom, az alattam lakó, telefonál, és a hangszúlyozásából kihallom, hogy wästergötlandi. Egy beteg gyermek sir odalent valamelyik lakásban. És az utcán két ember megállt az erkélyem alatt és beszélget; és most valóban hallgatózom, a költő jogán, aki nyugodtan ellesheti legalább is azt, amit nyílt utcán beszélnek.

— Látod, ez se maradhatott meg!

— Hát becsukták a boltot? Az ám!

(Rögtön megértettem, hogy a házunkban lévő új gyarmatárkereskedésről volt szó, amely vásárlók híján becsukott.)

— Nagyon sok már a bolt, meg aztán ész nélkül kezdték a dolgot! . . . Az első nap eladtak harminc fillér árát; a második nap beállított valaki és megnézte a címtárat, a harmadik nap pedig eladtak egypár levélbélyeget! Sok a bolt, nagyon sok! Isten veled!

— Szervusz! A bankba mégy?

— Nem, a rakparton van dolgom, vámoltatok . . .

A befejező párbeszéd volt ez egy tragédiában, amelynek tanúja voltam a legutóbbi három hónap alatt, s amely a következőkép játszódott le a házamban.

Balra a kapualjtól elkezdtek berendezni egy gyarmatárkereskedést. Festettek és aranyoztak, lakkoztak és firniszeltek. A fiatal gazda hébe-korba kiállt a gyalogjáró szélére és onnan gyönyörködött a munkában. Derék kereskedőnek látszott, fürge és eleven volt, csak egy kicsit szeleburdi talán. De bátornak és bizakodónak látszott, főképp, mikor együtt jelent meg a menyasszonyával.

Fiókos állványokat és polcokat láttam emelkedni a falak mentén; csakhamar ott állt a boltiasztal is a mérleggel és a falon a telefon. A telefonra különösen jól emlékszem, mert nagyon siralmasan

csengett a falamban, de panaszkodni nem akartam, amennyiben általában kezdek leszokni a panaszkodásról. Majd épült valami odabent a boltban, egy árkados csonka sarokrészlet, amely színházra emlékeztetett és hamis perspektívájával a nagyszerűség illúzióját akarta ébreszteni.

Majd kezdtek megtelni a fiókok töméntelen ismert és ismeretlen nevű árucikkkel. Ez egy álló hónapba telt. Időközben nagy festéshez láttak a hatalmas cégtáblán és harmadnap ezt olvastam rajta óriási betűkből: *Östermalm gyarmatárúkereskedése.*

Ekkor eszembe jutott, amit Sophokles mond:

Ki üdvöt óhajt éltebe, legyen
 Vezetője az ész. Istenek ellen
 Sose támadj! Mert a merész szavakért
 Sulyosan bünhödik a gög, s a csapás
 Az aggkorut is
 Még józanságra tanítja.*

Milyen esztelenség volt ez ettől a fiatalembertől! Mikor külvárosunkban legalább kétszáz fűszerkereskedés van, kapja magát és világgá kürtöli, hogy az övé az egyetlen és igazi gyarmatárúkereskedés! Ez vakmerőség, ez elbizakodottság, ez lekicsinyítése a többieknek, akik majd bele is harapnak a sarkadba! Önhittség, túlkapás, képzelődés!

Node végül megnyitotta a boltot a gazda, aki közben megtartotta az esküvőjét is. A kirakat kiállítása ragyogó volt; de én remegtem a gazda sorsáért. Megtakarított pénzét fektette-e bele az üzletébe? Örökölt-e? Vagy háromhónapos lejáratú váltókkal kezdett dolgozni?

* Az *Antigone* befejező sorai, Csengeri János fordításában.
 A fordító.

Az első pár nap úgy telt el, mint ahogy a két ismeretlen mesélte az erkélyem alatt. A hatodik nap bementem az üzletbe vásárolni. Észrevettem, hogy a segéd ott lézengett az ajtóban. Ezt taktikai hibának tartottam, részint azért, mert a vevő szeret akadálytalanul bejutni a boltba, részint azért, mert annak a jele volt, hogy nincs odabent senkisésem. És ráadásul megtudtam azt is, hogy a gazda kirándult, természetesen fiatal feleségével együtt, talán egy kis kéjutazásra.

Beléptem és elképedve láttam a rendezést, amely pazarságával azt a hitet keltette bennem, hogy a gazda bizonyára a színház világából került ki.

A datolyaszemeket nem pusztakézzel, hanem két darab selyempapir közé fogva rakták a mérlegre. Ez a régi nagy hagyományok föllevenítése volt és jóval biztatott. Minden árucikk kitünő volt, és elhatároztam, hogy itt fogok vásárolni.

Néhány nap múlva a gazda hazaérkezett és maga állt a boltiasztal mögött. Modern szellem volt, ezt rögtön láttam rajta, mert nem próbált csevegni velem . . . ez a fogás már elavult! hanem a szemével beszélt; tisztelet, bizalom, becsületesség sugárzott a szeméből. De aztán nem állhatta meg komédiázás nélkül. A telefonhoz hívták; ezer bocsánatot kért és odasietett a telefonhoz. Azt persze nem tudta a szerencsétlen, hogy én komédiákat szoktam írni és tanulmányoztam úgy az arcjátékot, mint a párbeszéd-szöveget. Ennélfogva láttam hát az arcán, hogy senkisésem beszélt bele a telefonba, válaszából pedig megállapítottam, hogy koholt kérdésre felel, szóval, hogy csak komédiázik.

— Igen, igen! — Igen — Igen — Kérem — igenis! Meglesz! (Lecsöngetés.)

Azt akarta elhíttetni velem, hogy rendelésről volt szó. De megfeledkezett az átmenetekről és az ár-

nyalatokról. Hisz ez voltakép ártatlan dolog volt; de nekem nem volt ínyemre, hogy bolonddá tartson, és nem volt ínyemre a várakozás sem. Így aztán kritizáló kedvem támadt és elkezdtem olvasgatni a címkéket és különösen a cégjelzésket. Bár nem vagyok borszakértő, azt régóta megjegyeztem magamnak, hogy a *Cruse et fils* jelzésű palackban valódi francia bor szokott lenni. Meglátom ezt a nevet egy címkén. Elcsodálkoztam rajta, hogy bordeaux-it találok egy fűszerüzletben. Elhatároztam, hogy jó napot csapok és vettem egy palackkal hihetetlenül olcsó áron.

Otthon aztán fölfedeztem egyet-mást, ami egyáltalán nem lobbantott ugyan haragra, de arra birt, hogy soha többé ne vásároljak ebben az üzletben. Elsőízben nagyszerű volt a datolya, most azonban régi fás szemekkel volt már keverve, a bor pedig Cruse-féle volt, talán Robinson Cruse-féle, de semmiesetre sem Cruse et fils-féle.

Ettől a naptól fogva nem láttam belépni senkit a boltba. És most kezdődik a tragédia. Egy java erejében lévő férfi tragédiája, aki tele van munkavágygal, de tétlenségre és ennek következtében pusztulásra van ítélve. Harcol a katasztrófa ellen, de ez óráról-órára közelebb nyomul hozzá. Bátorsága ellankadt, és ideges dac váltotta föl; láttam az arcát, amint kísértetiesen leste a kirakat mögül, nem jön-e vevő. De nemsokára egészen elbűjt. Hátborzongató jelenet volt látni őt meglapulva az árkádja mögött, félve mindentől, még attól is, ha vevő talált belépni a boltba, mert hátha a címtárat fogja kérni. Ez volt a legborzalmasabb pillanat, mert ilyenkor barátságosan mosolyognia kellett. És egyszer kezdetben rajtakapta a segédjét, amikor megvető mozdulattal dobta oda a címtárat a boltiasztalra egy idősebb finom úr elé. Minthogy a gazdának valamivel több volt az

emberismerete, rendreutasította a fiút és megmagyarázta neki, hogy a vevők levélbélyegen és a címtáron kezdik; de azt még ő maga sem tanulta meg, hogy jó áru a legjobb reklám és hogy ravasz fogásokkal csak magamagát csapja be az ember.

A feloszlás közeledett. Végigéltem a kereskedő minden kínját; eszembe jutott a felesége, a küszöbön álló negyed, a házbér, a váltók. Végül el se tudtam már menni a kirakatablakai előtt, hanem más utat választottam. De azért nem szabadultam meg tőle, mert a telefondrótja ott énekelt szomorúan a falamon, még éjszaka is. És hallottam hosszú, lelkesedő kesergéseket egy életről, amely pályája kezdetén összeroppant; reménykedést, kétségbeesést, hogy nem lehet újra elülről kezdeni . . . és a refrén mindig az asszony volt és a még meg sem született csecsemő, akit vártak.

Hogy ő maga volt az oka mindennek, az nem segített a dolgon, mert különben sem volt bizonyós, hogy ő volt az oka. Mindazokat az apró mesterkedéseket, amelyek hozzátartoznak a kereskedéshez, főnökei verték bele, és ő nem is látott bennök igazságtalanságot. Értelmetlenség! Ez volt az oka mindennek, de ez nem volt bűn.

Néha fölvettem magamban azt a kérdést, mi közöm énnekem mindehhez. Talán éreznünk kell mások szenvedéseit, és az ember éppen akkor ütközik beléjük, amikor magányba vonul, hogy elkerülje őket.

A kereskedőnek azonban betelt közben a sorsa. Voltakép megkönnyebbüléssel láttam, mikor bezárták az ajtókat, és mindennek vége lett. De mikor kinyitották újra a boltot és kezdték kiüríteni a ládákat, leszedni az állványokat és elszállítani a sok árut, aminek nagy része megromlott már, úgy éreztem magam, mintha boncolást láttam volna. Minthogy

az egyik embert ismertem, beléptem a boltba és hátramentem az árkád mögé. Itt harcolt a boldogtalan. Időtöltésből és hogy szabaduljon a teljes tétlenség látszatától, egész csomó koholt számlát írt ki. A számlák ott voltak még, Hohenlohe herceg, Faure Félix, sőt a walesi herceg nevére is kiállítva. Ez utóbbi 200 kilogramm orosz gyümölcs-ízt és egy láda indiai fűszerport vásárolt.

Érdeklődve láttam, hogy ennek a boldogtalanak az agyveleje mikép kapcsolta össze Faure Félix oroszországi utazását a walesi herceg brit-indiai konyhájával.

Ott hevert egy paksaméta hirdetés-szöveg is „elsőrendű“ kaviárról, „elsőrendű“ kávéról, csupa „elsőrendű“ holmiról; de ezeket a hirdetések sohasem nyomatta ki.

Megértettem, hogy kénytelen volt a pulpitusa mellett végigjátszani ezt a komédiát a segéd miatt. Szegény ember! De az élet hosszú és változatos, és ez az ember majd fölvergődik újra!

III.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Végül ez a hát a magány: belefoglaljuk magunkat saját lelkünknek a selymébe, begubózkodunk és várjuk az átalakulást, mert ez nem maradhat el. Időközben egyrészt saját élményeinkből élünk, másrészt telepátikus uton mások életét éljük. Meghalunk és feltámadunk; új nevelésben van részünk valami ismeretlen új életre.

Egyedül uralkodik végül az ember a saját személyiségén. Senkinek a gondolatai nem ellenőrzik a magam gondolatait, senkinek a hajlamai, senkinek a szeszélyei nem nehezedenek rám. Fejlődésnek indul a lélek ujonnan szerzett szabadságában, soha nem tapasztalt belső békességgel és csendes örömmel telik meg, érzi, hogy biztosságban van és csak sajátmagának felelős.

Ha visszagondolok a közös életre, amely állítólag a nevelés volt, most úgy látom, hogy nem volt az más, csak a bűn közös iskolája. Ha óráról órára rúg dolgokat kell látnia annak, akinek van érzéke a szép iránt, ez ránézve gyötrelmem, amely arra csábítja, hogy vértanúnak képzelje magát. Ha kiméletből szemet kell hunynia igaztalanságok láttára, ez képmutatóvá neveli. Ha ugyanebből a kimélet-

ből hozzá kell szoknia ahhoz, hogy minduntalan elfojtsa a véleményét, ez gyávává teszi. Ha végül a béke kedvéért magára kell vállalnia a felelősséget oly dolgokért, amiket nem követett el, ez észrevétlenül lealjasítja őt, úgyhogy egy szép napon nyomorult fickónak hiszi magát s ha sohasem hall biztató szót, elapad a bátorsága és az önérzete; és ha mások hibájának a következményeit kell viselnie, düh fogja el az emberek és a világrend ellen.

És a legrosszabb az, hogy az ember nem ura saját sorsának, akármennyire szeretne is helyesen cselekedni. Mi haszna igyekszem feddhetetlenül élni, ha a társam, akivel közös a dolgom, bemocskolja magát? A gyalázatnak legalább is a fele rám hárul; még jó, ha nem az egész, mert rendszerint ez szokott történni. Ezért van az, hogy a közös életben mindig bizonytalanságban él az ember, nagyobb célpontul szolgál, más személyén keresztül a maga személyével fizet, másnak a szeszélyes viselkedésétől függ. És akiktől a mellényem is megvéd, ha egyedül állok, könnyű szerrel szíven dőfhetnek a bicskájukkal, ha megengedem, hogy más hordozza és mutogassa a szívemet az egész világnak.

Megvan a magánosságból az a hasznom is, hogy én magam szabhatom meg a szellemi táplálékomat. Otthonomban nem kell ellenségeket vendégül látnom az asztalomnál és nem kell némán hallgatnom, mikép becsmérlik azt, amit én nagyrabecsülök; nem vagyok kénytelen a saját lakásomban olyan zenét hallgatni, amit utálok; nem kell túrnóm magam körül olyan lapokat, amelyek torzképeket közölnek rólam meg a barátaimról; nem kell olyan könyveket olvasnom, amelyeket lenézek, és nem kell kiállításokra járnom megcsodálni olyan képeket, amelyeket megvetek. Egyszóval: ura vagyok saját lelkemnek minden olyan esetben, amelyben jogom

van hozzá, hogy ura legyek, és magam választhatom meg szimpátiáimat és antipátiáimat. Nem voltam soha zsarnok, csak azt akartam, hogy én rajtam se zsarnokoskodjanak, ezt azonban a zsarnokhajlamú emberek nem tűrik. Ellenben mindig gyűlöltem a zsarnokokat, és ezt a zsarnokok nem bocsátják meg.

Mindig előre és fölfelé törekedtem, ennél fogva nekem volt több jogom azokkal szemben, akik le akartak húzni a sárba; de ezért maradtam végül egyedül.

Az első, amihez hozzájut az ember a magánosságban, a leszámolás a multtal és sajátmagával. Nagy munka ez, és valósággal nevelés sajátmagunk legyőzésére. De viszont nincs hálásabb tanulmány, mint megismerni, ha lehetséges, sajátmagunkat. Néha bele kell néznünk mindenesetre a tükörbe is, különösen a kézitükörbe, mert különben nem láthatjuk, milyenek vagyunk hátulról.

A leszámolást tíz évvel ezelőtt kezdtem meg, amikor megismerkedtem Balzac-kal. Olvasás közben, amíg végére nem jutottam félszáz kötetének, nem vettem észre, mi ment végbe bennem. Ekkor találtam rá sajátmagamra, és meg tudtam csinálni életem összes addig megoldatlan antitézisének a szintézisét. De miután az ő pápaszemén keresztül láttam az embereket, megtanultam azt is, hogy két szemmel nézzem az életet, míg régebben a monoklimon keresztül csak félszemmel néztem. És Balzac, a nagy varázsló, nemcsak bizonyos rezignációval ajándékozott meg, belenyugvással a sorsba vagy gondviselésbe, amely megkimélt a legnagyobb csapások fájdalomától, hanem belémcsempészett bizonyosfajta vallást is, amelyet legjobban felekezetenküli kereszténységnek nevezhetnék. Mialatt az ő vezetésével vé-

gigbolyongtam *Emberi komédiá-ján*,* miközben négyezer emberrel ismerkedtem meg (egy német ember megszámlolta őket!), azt hittem, hogy más életet élek, nagyobbat és gazdagabbat a magaménál, úgyhogy a végén valósággal az volt az érzésem, hogy két emberi életet éltem át. De az ő világából új szempontot merítettem saját világom számára; s visszaesések és válságok után megálltam végül bizonyosfajta megbékélésnél a szenvedéssel, mert egyidejűleg fölfedeztem azt is, hogy a bánat és a fájdalom úgyszólván elégeti a lélek szemetjét, megfinomítja az ösztönöket és az érzéseket, sőt magasabbrendű képességekkel is felruhazza az agyongyötört testtől megszabadított lelket. Azóta orvosságnak fogtam fel az élet keserű kelyheit, és kötelességemnek tartottam elszenedni mindent — kivéve a megaláztatást és a szolgaságot!

De a magánosság érzékennyé is teszi az embert, s míg régebben durvasággal fegyverkeztem föl a szenvedés ellen, most fogékonyabbá váltam mások fájdalmai iránt és valósággal zsákmányává lettem a kívülről jövő befolyásoknak. De nem a rosszaknak. Ezek csak visszariasztottak és arra birtak, hogy még jobban visszahúzódjam. És ilyenkor elhagyottabb sétahelyeket keresek föl, ahol csak kis-emberekkel találkozom, akik nem ismernek.

Van egy kedvelt utam, amelyet *via dolorosának*** nevezek. Ezt használom olyankor, amikor a szokottnál sötétebb órákat élek át. Ez az út a város legszélső határa északon és félig fasor, mert egyik oldalán házak szegélyezik, a másikon az erdő vonul. De hogy odajussak, keresztül kell vágnom egy kis

* *Balzac: La Comédie Humaine* (Az emberi komédia) címmel foglalta össze regényeit. A fordító.

** *Via dolorosa*: a fájdalmak útja.

A fordító.

keresztúton, amely különösképp vonz, anélkül, hogy meg tudnám mondani, miért. A keskeny úton lent a háttérben egy nagy templom uralkodik, amely föl-emel és egyidejűleg árnyékot is ad, de nem csábít, mert sohasem lépek be a templomba, minthogy . . . magam se tudom, mért nem. Lehetőbb jobbra lelkészi hivatal van; egyszer, nagyon régen, itt hirdettettem ki, hogy házasodni akarok. De emitt fönt északon van egy ház, éppen ott, ahol az út beletorkollik a pusztába. Nagy, mint valami vár; a hegy utolsó lejtőjén emelkedik, kilátással a tenger nyílt öbleire. Éveken át foglalkoztak a gondolataim ezzel a házzal. Szerettem volna benne lakni; azt képzeltem, hogy lakik benne valaki, akinek befolyása volt vagy van még most is a sorsomra. A lakásomból is látom ezt a házat és mindennap feléje bámulok, mikor rásüt a nap, vagy amikor este gyertyákat gyujtanak benne. Valahányszor elmegyek mellette, valami barátságos együttérzést érzek belőle kisugárzani, és valósággal reménykedem, hogy valamikor bevonulhatok majd oda békében megpihenni.

Igy érek ki a faszorba, amelybe sok keresztút torkollik; és valamennyi a múlt egy-egy emlékét ébreszti fel bennem. Minthogy magas hegygerincen vagyok, az utak lefelé vonulnak, de több közülük egy kis kanyarodással dombocskává púposodik, amely földgömbhöz hasonlít. Ha a faszor gyalogjáróján állok s közeledni látok valakit a domb túlsó oldaláról, először egy fejet látok kiemelkedni a földből, majd meglátom a két vállat és végül az egész testet. Mindez egy fél percbe telik és nagyon titokzatosan hat.

Útközben belepillantok mindegyik keresztútba, és valamennyi mutat valamit a távolban, vagy a déli hegyeket vagy a királyi várat vagy a hidas belvárost. És egyidejűleg a legkülönbözőbb emlékek ro-

hannak meg. Amott lent, ennek a görbe csőnek a fe- nekén, amelynek X.-út a neve, van egy ház, ahol egy emberöltővel ezelőtt ki s bejártam, miközben a sor- som hálója fonódott . . . Szemközt van vele egy má- sik ház, ahol húsz évvel később jártam hasonló, de utóbb mégis más és kétszeresen kínos körülmények között. Amott lent, a következő utcában, oly időt éltem át, amely más emberek életében a legszebb szokott lenni. Az volt az enyémben is, de egyszers- mind a legrútabb is; és az évek fényháza nem mentheti meg a szépet, hanem a rút födi el azt a keveset is, ami szépség volt benne. A festmé- nyek az évek során összehúzódnak és színeik meg- változnak, de nem az előnyükre. Különösen a fehér szín hajlandó piszkos sárgává fakulni. A pietisták azt mondják, ennek így kell lennie, hogy a nagy válás idején ne érezzük semminek a hiját, hanem induljunk útnak elégedetten, hogy végül hátat for- díthatunk mindennek a világon.

Amint tovább megyek a faszorban, a nagy új házak kezdenek lassan elmaradozni. A sziklák a ma- gasba emelkednek; dohányföld terül el előttem; mé- száros-barakkokat látok, amelyeket elvág egy utca fordulója. Amott van egy dohánypajta, amelyre em- lékszem — 1859-ből, mert játszottam benne. Mellette lakott ugyanis egy kunyhóban, amely már nincs meg többé, egy takarítónő, aki régebben szárazdajka volt a szüleimnél . . . és nyolcéves kisfia leesett a pajta tetejéről és nagyon megütötte magát. Ide szoktunk jönni, hogy szegődtecsük az asszonyt a husvéti és a karácsonyi nagymosásra . . . és különben is ezeken a mellékutcákon szerettem járni az iskolába, hogy elkerüljem a Királyné-utat. Fákat láttam itt és virá- gos réteket. Tehenek legeltek és tyúkok kotkodá- csoltak; falun voltam itt! — — —

És most visszasülyedtem a multba, gyermek-

korom szörnyű idejébe, amikor előttem volt még és ijesztett az ismeretlen élet, amikor minden rámnehezedett és fojtogatott! — — — Csak sarkon kell fordulnom, hogy mindez megint a hátam mögé kerüljön; és meg is teszem ezt, de az utolsó pillanatban meglátom még a hársfák koronáit gyermekkorom hosszú útján és a lucfenyők felhős körvonalait kint a városi temetőnél.

Hátat fordítottam, és most, amikor végignézek a fásoron, a reggeli nap felé, amely ott ragyog kéklő hegyek fölött a partmelléken, egy szempillantás alatt elfelejtem egész gyermekkoromat, amely annyira összefonódott másokéval, hogy nem is az enyém, mert az én életem csak odakint kezdődik a tengeren.

Attól a saroktól amott a dohánypajta mellett borzadok; de néha mégis oly csodálatosan vonz ez a sarok, mint minden, ami gyötrelmes. Mintha jól megláncolt fenevadakat látnék, amelyek nem juthatnak közelembe. És annak a pillanatnak, amikor sarkon fordulva hátat fordítok mindennek, oly intenzív a gyönyörúsége, hogy néha nem tagadhatom meg magamtól. Ebben a pillanatban harminchárom esztendőm ugrom előre és örülök, hogy ott állok, ahol állok. Gyermekkoromban egyébként mindig az volt a vágyam, hogy „öreg legyek“. És most azt hiszem, hogy már akkor megéreztem előre azt, ami rám várt, és amit — most is azt hiszem — el nem kerülhettem, mert előre meg volt határozva. Életem nem alakulhatott másképpen. Mikor ifjúságom fordulópontján találkozott velem Vénusz és Minerva, nem tudtam közülük választani, hanem kezet fogva velük, csatlakoztam mindkettőjükhöz, mint ahogy mindnyájan ugyanezt tettük, mert talán mást nem is tehattünk volna.

De amint tovább megyek a nap felé, nemsokára egy fenyőerdő int felém balfelől. Oda menekültem,

emlékszem, húsz esztendővel ezelőtt, és lenéztem a városra, amely alattam terült el. Kiközösített, kivert farkas voltam akkor, mert megszenségtelenítettem a misztériumokat, mint Alcibiades, és mert darabokra zúztam bálványokat. Emlékszem, milyen elhagyottnak éreztem magamat, mert tudtam, hogy nincs egyetlen barátom sem; és lent az egész város, mint egy hadsereg, szemben állt velem, aki egyedül voltam, és láttam a tábori tüzeket, hallottam a félrevert harangokat és tudtam, hogy hatalmukba fognak keríteni kiéheztetéssel. Most tudom, hogy igazam volt; de hogy kárörömmel gyönyörködtem a tűzvészben, amelyet én okoztam a gyujtogatással, ez hiba volt. Ha legalább csak egy szikrányi részvétet éreztem volna azok iránt, akiknek érzéseit megsértettem! Legalább csak egy szikrányit! De vajjon lehetett volna-e ennyit kívánni egy fiatalembertől, aki sohasem tapasztalt részvétet maga iránt!?

Most úgy emlékszem erdei bolyongásomra, mint ünnepélyes nagy dologra; és hogy akkor nem pusztultam el, azt nem is akarom saját erőmnek tulajdonítani, mert ebben nem hiszek.

Három hét óta nem beszéltem emberi lényel és a hangom ennekfolytán valósággal betemetődött, tompává és nem hallhatóvá vált; mert amikor megszólítottam a cselédlányt, nem értette, mit mondtam, úgyhogy ismételnem kellett többször a szavaimat. Erre nyugtalankodni kezdtem; kiátkozásnak éreztem a magányt; az a gondolatom támadt, hogy az emberek nem akarnak érintkezni velem, mert megvettem őket. Este aztán elmentem hát hazulról. Felültem egy közúti kocsira, csak azért, hogy azt érezzem, hogy együtt vagyok másokkal. Igyekeztem kiolvasni a tekintetükből, nem gyűlölnék-e; de csak közönyt láttam benne. Figyeltem a beszélgetésükre,

mintha társaságban volnék és jogom volna részt venni legalább is mint hallgatónak a társalgásban. Mikor megtelt a kocsi, jól esett, hogy a könyökömmel hozzáérhettem egy másik emberi lényhez.

Sohase gyűlöltem az embereket, inkább ellenkezőleg; de félttem tőlük már a születésem óta. A társas hajlamom oly nagy volt, hogy szóba tudtam állni akárkivel a világon; és régebben büntetésnek fogtam fel a magányt, és lehet, hogy csakugyan az is. Mert megkérdeztem barátaimtól, akik valaha raboskodtak: voltaképp miben állt a büntetésük? És ezt felelték rá: a magánosságban. Ezúttal mindenesetre én magam próbáltam meg egyedül maradni, de hallgatagon föltettem magamban, hogy ha kedvem tartja, fölkereshetem az ismerőseimet. Mért nem keresem föl hát őket? Képtelen vagyok rá; mert koldúsnak érzem magam, amikor fölfelé megyek a lépcsőn, és mikor be kellene csöngetnem hozzájuk, visszafordulok. És mihelyt haza érek, elégedett vagyok, különösen ha elképzelem, mit kellett volna végighallgatnom, ha beléptem volna valahová. Mint-hogy a gondolataim senkimáséival nincsenek közös hámba fogva, sért csaknem minden, amit mások mondanak, és gyakran megeshet velem, hogy a legártatlanabb szót is gúnynak érzem.

Azt hiszem, az a sorsom, hogy egyedül legyek, és hogy ez javamra van; óhajtom hinni ezt, mert különben nagyon is engesztelhetetlen volna az egész helyzet. De a magánosságban néha túlon túl megtelik az ember feje és robbanással fenyeget; éppen ezért állandóan meg kell az embernek figyelnie önmagát. Igyekszem is ennél fogva egyensúlyban tartani a kiadást a bevétellel; le kell vezetnem magamból mindennap valamit azzal, hogy írok, és be kell fogadnom magamba mindennap valami újat azzal, hogy olvasok. Ha egész nap írok, akkor este kétségbeejtő

ürességet érzek; az a benyomásom, hogy nincs immár több mondanivalóm és hogy végem van. Ha pedig egész nap olvasok, akkor estére úgy megteltem, hogy majd szétpukkadok.

Vigyáznom kell továbbá az alvás és az ébrenlét idejére is. Túlsok alvás úgy kimerít, mintha kínpadra húztak volna; túlkevés viszont hisztériássá idegesít.

A nappal csak eltelik valahogyan, de az este nehéz úgy; mert érezni az értelem kialvását oly fájdalmas, mint a testi és szellemi hanyatlás érzete.

Reggel, józanul töltött este és végigaludt éjszaka után, mikor fölkelek, az élet maga is pozitív élvezet! Mintha halottaiból támadna fel az ember. A léleknek valamennyi képessége megújhdott, és az alvással összegyűjtött erő hatványozottnak tűnik föl. Ilyenkor képesnek érzem magam arra, hogy megváltoztassam a világrendet, nemzetek sorsát irányítsam, háborút üzenjek és elcsapjak dinasztiákat. Majd mikor az újságot olvasom és a külföldi táviratokból látom, mi minden változott a folyamatban lévő világtörténelemben, pontosan a *most*-ban érzem magamat, ott, ahol a világ van éppen ebben a pillanatban. „Kortárs“ vagyok, és az az érzésem, hogy a múlt közös munkájából, amely a *mát* kialakította, kivettem én is a részemet a magam csekélységével. Majd saját hazámról és végül a saját városomról olvasok.

Tegnap óta nagyot haladt a világ története. Törvények változtak, kereskedelmi utak nyíltak, trónöröklési rendek meginogtak, államrendszerek újjá alakultak. Emberek meghaltak, emberek születtek és emberek összeházasodtak.

Tegnap óta megváltozott a világ, új a nap, új a nappal, új világra virradtunk, és én magam is úgy érzem, hogy újjászülettem.

Alig várom, hogy munkához ülhessek, de előbb

el kell mennem hazulról. Mikor lejutok a kapu elé, rögtön tudom, merre kell indulnom. Nemcsak a nap, a felhőzet és a hőmérséklet igazít útba, hanem abban, ahogy érzem magamat, külön barométerem és termométerem van, amely megmondja, hányadán vagyok a világgal.

Három út közül választhatok. Az egyik az állatkertbe vezető mosolygós út, a másik a népes Strand-út, a harmadik a mellékutcás elhagyott *via dolorosa*, amelyről az imént beszéltem. Egy-kettőre tisztában vagyok vele, merre kell mennem. Ha harmónia van bennem, akkor lágyan simogatónak érzem a levegőt és embereket keresek.

Ilyenkor belemerülök az utcákon a nyüzsgő tömegbe és úgy érzem, hogy barátja vagyok mindenkinek. De ha valami nincs rendben, akkor csupa gúnyos tekintetű ellenséget látok, akikből néha úgy árad felém a gyűlölet, hogy vissza kell fordulnom. Ha aztán fölkeresem a Kutak-öblének környékét vagy a tölgyes magaslatokat Rosendal körül, megeshet, hogy a természet öszhangban van velem, és ilyenkor úgy érzem magam, mint hal a vízben. Ezt a tájat én kutattam föl magamnak, összenőttem vele és hátterévé tettem egész egyéniségemnek. De ő is szeszélyes ám, és vannak reggelek, amikor nem értünk egyet egymással. Ilyenkor minden megváltozott: a nyirfák diadalkapuja vesszőnyaláb, a mogyoróbokrok bűvös lugasa nem rejti el a sokatmondó mogyorófa-pálcákat, a tölgyek fenyegetve nyujtogatják le fejem fölé bütykös karjaikat, és úgy érzem magam, mintha igát vagy jármot viselnék a nyakamon. Ez a diszharmónia közöttem és a táj között, mely az én tájam, annyira bánt, hogy majd kiugrom a bőrömből és menekülök. És amint megfordulok és megpillantom a déli tájat az egész város pompás körvonaláival, úgy érzem magam, mintha

ellenséges országban járnék, mint turista, aki most látja mindezt először; mintha elhagyott idegen volnék, akinek egyetlen ismerőse sincs ezek között a falak között.

De mikor hazakerülök és leülök az íróasztalomhoz, akkor élek aztán; és azok az erők, amelyeket kívülről hoztam haza, akár az áramváltoztató diszharmóniák, akár az áramkapcsoló harmóniák révén, most mind az én különböző céljaimat szolgálják. Élek, mégpedig sokféleképp élek mindazokban az emberekben, akiket leirok; örülök az örvendezőkkel, gonosz vagyok a gonoszokkal, jó a jókkal együtt; kibújok a saját személyiségemből és gyermekek, nők, öregek száján keresztül beszélek; király és koldus vagyok, én vagyok a legmagasabb polcon ülő, a zsarnokok elnyomott gyűlölöje; minden felfogást vallok és minden vallást hiszek; élek minden időben és én magam megszüntem lenni. Olyan állapot ez, amely mondhatatlanul boldogga tesz.

De mikor délben ez megszűnik és az írás aznapra véget ért, saját létem oly gyötrelmessé válik, hogy úgy érzem, mintha a halál felé közeledném, amint telik az este. És az este borzalmasan hosszú. Mások a napi munka után beszélgetésben találnak szórakozást, de énnekem nincs kivel beszélgetni. Egyre jobban körülzár a hallgatás; olvasni próbálok, de eredménytelenül. Majd fel s alá járok a szobában és az órát nézem, mikor fog már tizet mutatni. És végül tizet mutat.

Mihelyt most kiszabadítom testemet a ruhákból, a gombok, csattok, kötők és pántok bilincseiből, mintha a lelkem is fellélekzene és szabadabbnak érezné magát. És mikor keleti mosdózásom után bekerülök végül az ágyba, elnyújtózik velem együtt az egész lét; az életre irányuló akarat, a harc, a vivódás megszűnik; és az a vágyam; hogy mennél előbb el-

aludjam, nagyon hasonlít a halál után való vágyódáshoz.

De előbb még elmélkedem egy félóráig, vagyis imakönyvet olvasgatok, amelyet a hangulatom szerint választok meg. Néha katolikus könyvet választok; ebből az apostoli, hagyományos kereszténység lehellete árad felém; mintha latinul és görögül olvasnék; az őseink szólnak hozzám belőle; mert a mi kulturánk, az én kulturám a katolikus kereszténységgel kezdődik. A római katholicizmussal együtt római polgárnak érzem magamat. Európai állampolgárnak. És a közbeszótt latin versek arra emlékeztetnek, hogy művelt ember vagyok. Nem vagyok katolikus, nem is voltam az soha, mert nem tudom lekötni magam semmiféle hitvalláshoz. Éppen ezért néha egy régi lutheránus könyvet veszek elő, amelyben külön darab olvasni való van az év minden napjára; és ezzel korbácsolom magamat. A könyv a XVII. századból való, amikor keserves dolguk volt a földön az embereknek. A könyv éppen ezért borzalmasan szigorú, és azt prédikálja, hogy a szenvedés jótétemény és Isten ajándéka. Csak elvértve akad benne jó szó; kétségbe tudja ejteni az embert, de éppen ezért küzdök ellene. — Nem így van! — gondolom magamban, és ez csak arra való, hogy próbára tegye az erőmet. A katolikus könyv ugyanis megtanított arra, hogy a kísértő akkor jelentkezik legutálatosabb szerepében, amikor kétségbe akarja ejteni az embert és meg akarja fosztani a reménységtől. Ám a remény a katolikus ember számára erény, a vallás veleje ugyanis az, hogy jót higyjünk az Istenről; rosszat tételezni fel róla szatanizmus.

Néha egy csodálatos könyvet veszek elő a XVIII. századi felvilágosodás korából. A könyv névtelen, és azt se tudom megmondani, katolikus, lutheránus vagy kálvinista szerző írta-e, mert olyan ember

keresztény életbölcsejét foglalja magában, aki megismerte a világot és az embereket, és aki emellett tudós és költő is. Meg szokta nekem mondani éppen azt, amire aznap és abban az órában szükségem van, és ha egy-egy pillanatig fellázadok az ellen, hogy minő igazságtalan és képtelen dolgokat követel földi halandótól, a szerző nyomban rátér az ellenvetéseimre. Igazi ész-ember, aki mind a két szemével lát és jobbra-balra egyformán osztja az igazságot. Valamelyest Jakob Böhmé-re* emlékeztet, aki mindenben megtalálta a pozitívumot és a negatívumot egyaránt.

Ünnepélyes alkalmakkor a bibliát kell elővennem. Több, különböző korú bibliám van; és énnekem úgy rémlik, hogy nem ugyanaz van bennük; mintha eltérő volna az áramerősségük vagy az a képességük, hogy hatással legyenek rám. Az egyiknek, amely fekete kordovánbőrbe van kötve és a XVII. századból való Schwabacher-betűs** nyomtatvány, példátlan az ereje. Valaha egy papi családé volt, amelynek nemzetségtáblája rajta van belül a könyv födelén. Mintha gyűlölet és harag halmozódott volna föl ebben a könyvben, amely egyebet nem is csinál, csak szid és büntet. Akárhogy forgatom is a lapjait, mindig Dávid vagy Jeremiás átkozódásai merednek rám belőle, de ezeket nem akarom olvasni, mert véleményem szerint keresztényietlenek. Például, mikor Jeremiás így imádkozik:

„Annakokáért az ő fiaikat vesd az éhségre, és hányd őket a szablyára, és legyenek az ő asszony-

* *J. Böhme* (1575—1624), német filozófus, a miszticizmus egyik nevezetes képviselője. *A fordító.*

** *A Schwabacher* kerekded német betűfajta. *A ford.*

népeik özvegyek és árvák, és azoknak férjeik halálos halállal veretessenek meg, stb.“

Ez nem keresztény embernek való. Meg tudom ugyan érteni, hogy az ember Istenhez folyamodik védelemért ellenségeivel szemben, akik le akarják rántani a sárba, mikor fölfelé törekszik; ellenségeivel szemben, akik gonoszságból megfosztják a kenyerétől. Azt is megértem, hogy az ember hálát adhat az Istennek, mikor leverte az ellenségét, hiszen minden nép Te Deum-ot zengett a kivívott diadal után. De azért könyörögni nem mernék, hogy különleges büntetések érijék ellenfeleimet; és bátran kimondom, hogy ami akkor jó volt Jeremiásnak vagy Dávidnak, az nem jó most nekem.

De van egy másik bibliám is, arannyal préselt borjúbőrbe kötött, a XVIII. századból. Természetesen ugyanaz van benne, ami az előbbiben, de a tartalmát egészen másképp kínálja az embernek. Ez a könyv olyan, mintha regény volna, és többnyire a szebbik arcát fordítja felém; a papirosa is világosabb, a nyomása is derűsebb, és ez a könyv meghallgatja az embert, mint Jehova, mikor Mózes előterjesztésekkel meri háborgatni, mégpedig ugyancsak haragosakkal. Így például, mikor a nép újból morogni kezdett, Mózes, aki torkig volt mindennel, az Urhoz fordul csaknem szemrehányóan:

„Avagy én tőlem fogantatott-é mind ez egész nép? avagy én szültem-é őtet, hogy azt mondd nekem: Hordozd őtet a te kebeledben, amiképen hordozni szokta a dajka a szopó gyermeket . . . Hol vegyek én húst, hogy adjam azt mind ez egész népnek . . . Nem viselhetem mind ez egész népet: mert

erőm felett vagyok. Ha így cselekedszél én velem, kérlek, inkább ölj meg engemet . . .“

Jehova barátságosan felel a szemrehányásokra, és azt ajánlja Mózesnek, hogy válasszon ki segítségül hetvenet a nép vénei közül. Hiszen ez nem az ó-testamentum kérlelhetetlen, bosszút-szomjazó istene. És én nem töröm rajta a fejemet; csak azt tudom, hogy vannak pillanataim, amikor az ó-testamentum közelebb áll hozzám az újnál. És hogy a bibliának a mi számunkra, akik a keresztyénységben születünk, nevelő ereje van, az bizonyos; vajjon azért-e, mert ősapáink lelki erőket fektettek bele ebbe a könyvbe ugyanakkor, amikor erőt merítettek belőle, ezt bajos volna megmondani. Szentélyeknek, templomoknak és szent könyveknek valóban olyan erejük van, mintha akkumulátorok volnának, de csak a hívő lélek számára, mert a hit az én helyi battériám, amely nélkül a néma pergamentet nem tudom megszólaltatni. A hit az én ellenáramom, amely influenza révén erőt gerjeszt; a hit az a dörzsölő eszköz, amely az üvegkorongot elektromossá teszi; a hit a felfogó készülék és jó vezetőnek kell lennie, mert különben felvételtől szó sem lehet; a hit a médium lemondása az ellenállásról, hogy a kapcsolódás létrejöhessen.

Ezért néma minden szent könyv a hitetlen számára. Mert a hitetlen meddő, akinek szelleme annyira pasztörizálva van, hogy semmisen nő benne; a hitetlen a negáció, a mínusz, az imaginárius mennyiség, mindennek a visszája, a szaprofita, amely nem sajátmagából él, hanem más növekvőnek a gyökerein élösködik; önálló léte nincs, mert hogy tagadhasson, más pozitívumra van szüksége, hogy legyen mit tagadnia.

Végül vannak pillanatok, amikor csak egy kis

buddhizmus segít az emberen. Hiszen oly ritkán jut hozzá az ember ahhoz, amit kíván; mit ér hát kívánni? Ne kívánj semmit, ne várj semmit se az emberektől, se az élettől, akkor mindig azt fogod majd hinni, hogy többet kaptál, mint amennyit kívánhattál volna; és tudod tapasztalásból, hogy amikor hozzájutottál ahhoz, amit kívántál, nem annyira az okozott örömet, amit kívántál, mint inkább maga a teljesülés.

Néha azt kérdezi bennem valaki: hiszel benne? Ezt a kérdést nyomban elhallgattatom, mert tudom, hogy a hit nem gondolati aktus, hanem csak lelki állapot; és tudom, hogy ez az állapot javamra válik és nevelő hatással van rám.

Megesik azonban az is velem, hogy fellázadok a képtelen követelések, a nagyon is szigorú intelmek, az embertelen büntetések ellen, és ilyenkor félreteзем egyidőre az imakönyveimet; de csakhamar visszatérek hozzájuk, mert figyelmeztet egy kiáltó hang az ősidőből: „Jusson eszedbe, hogy rabszolga voltál Egyiptomban és a te Urad Istened szabadított ki a szolgaságból“. És erre elnémul az ellenkezésem, és hálátlan gyáva ripőknek érezném magam, ha megmentőmet meg akarnám tagadni az emberek előtt.

IV.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tavaszodik újra . . .-ödször. (Az ember nem szívesen ír le számjegyeket, ha túl van bizonyos koron.) De most másképp tavaszodik, mint évekkel ezelőtt. Régebben azzal kezdődött a változás, hogy feltörték az eljegesedett utcát — körülbelül husvét táján. Láta ilyenkor az ember az egész tél lerakódását minden rétegével együtt. Mintha geológiai képződmény lett volna. Most nem jegesedik el immár az utca; szánkók, csengők, szánhálók alig vannak, s az ember szinte azt képzei, hogy az éghajlat közép-európaivá enyhült, úgy, mint maga a kor. Régebben, mikor a hajózás megszűnt őszkor és nem voltak még vasutak sem, az ember vesztegzárba került; ellátta magát besózott élelmiszerekkel télire, és amikor megjött a tavasz, úgy érezte, hogy minden új, friss életre ébred. Most jégtörők és vasutak kiegyenlítették immár az évszakokat, és az ember egész éven át kap virágot, gyümölcsöt, zöltséget.

Régebben kiemelte az ember a belső ablakokat, és behallotta a szobákba nyomban az utcai lármát, mintha újra összeköttetésbe lépett volna a külső világgal. A ház belsejében megszűnt a tompa, lágy nyugalom, s az ember új életre ébredt, jórészt azért

is, mert beengedte házába a világosságot. Most ott maradnak a helyükön egész éven át a kettős ablakok, de kárpótlásul kinyitja az ember be nem ragasztott ablakait egész télen át is, valahányszor szükségét érezi.

E kiegyenlítődések következtében most egyszerre meglepi az embert a tavasz és nem jön olyan nekikészülődéssel, mint valaha; éppen ezért nem is fogadjuk különösebb lelkesedéssel.

És ezt a tavaszt úgy fogadtam, mint tényt, és nem fűztem hozzá nagy reményeket: — Tavasz van; tehát nemsokára ősz lesz megint! — Kiültem az erkélyemre és elnéztem a felhőket. A felhőkön látszik, hogy tavasz van. Nagyobb tömegekben gyülekeznek, sűrűbbek és élesebb körvonalúak; és amikor egy-egy léken vagy rianáson át kivillan az ég, csaknem feketén kékellő. De a távolban látom egy erdőnek a szegélyét is. Majdnem csupa jegenye és lucfenyő; sötétzöld, tüskés, és az én szememben a svéd természet legjellegzetesebb képe. Feléje mutatok és így szólok: ime, Svédország. Ez az erdő-szegély néha egészen olyan, mintha valami távoli város körvonalait látnám, a rengeteg kéményt, csúcsot, párkányt, tornyocskát, oromzatot. De ma erdőnek látom. Minthogy szél van, bizonyos, hogy azok a sudár fák mozognak, de félmérföldnyi távolságból nem láthatom a mozgásukat. Elővettem hát a messzelátómat és most láttam, hogy az egész fenyveskontúr úgy hullámszik, mint a távolba vesző tenger. Ennek nagyon megörültem, főképp azért, mert azt hittem, hogy egy kis fölfedezés is van benne. A vágyam odahúz, mert tudom, hogy az erdő mögött ott a tenger; tudom, hogy májfü és berki kökőrcsin nő a fák tövében, de nagyobb örömem telik az elképzelésükben, mintha a valóságban látnám őket, mert régideje kinőttem már abból a természetből,

amely az ásványvilágban, növényvilágban és állatvilágban fejeződik ki. Engem az emberi természet és az emberi sors érdekel.

Valaha bele tudtam merülni egy-egy gyümölcsös kertnek a szemlélésébe; most is szépnek találok, de már nem annyira. Azzal a derengő sejtlemmel próbálom ezt megmagyarázni, hogy vannak ezeknek a tökéletlen másolatoknak tökéletesebb mintaképei. Éppen ezért nem is kívánkozom hát falura, bár kezd már bennem ébredezni az idegenkedés a várostól, de inkább csak azért, mert változásra volna szükségem.

Tovább bolyongok hát az utcáimon; és amikor emberi arcokat látok, emlékek ébrednek, gondolatok támadnak bennem. Ha pedig elballagok a kirakatok előtt, annyi dolgot látok a föld minden országából, amit emberi kéz alkotott vagy nemesített meg, hogy kapcsolatba jutok úgyszólván az egész emberiséggel és bőségesen válogathatok a benyomásokban, színekben, formákban, önként kínálkozó képzetekben.

Reggelenként, mikor a földszinten takarítják a szobákat, egy-egy ablak nyitva van; elmegyek előttük, de természetesen nem állok meg; ám egy szempillantás alatt végigsiklott a tekintetem egy idegen szobán és megcsapott egy emberi élet történetének a szele. Ma reggel, például, bepillantottam egy tolóablakon, egy régebbi házba, egy cserép *aspidistra* mellett, amely Japánból való csúf lilium-féle és virágát nem a világosság felé küldi, hanem közvetlenül a gyökeréből rakja le lent a föld színén, mint csillagformára vágott hús-szeletkéket. Tova röppenve e mellett a virág mellett, az egyik sarokban, ahol négyszögletes fehér cserépkályha állt, egy íróasztalra s ezen a hasznos és unalmas felszerelésre siklott a tekintetem. A kályha régebbi időből való

volt s minden egyes cserepének gyászos volt a szégye, mintha fekete szögekkel lett volna kiverve; nagy bemélyedt ajtók voltak rajta, s a sarkot, ahol állt, egészen elhomályosították a leírhatatlanul sötét tapéták.

Először a hetvenes évek homályos szobái jutottak eszembe, de egyidejűleg elfogott valami elvont rossz érzés is, kispolgári otthonok cifra nyomorúságának, embereknek az elképzelése, akikre súlyosan ránehezedik az élet gondja s akik kínlódnak és gyötrik egymást. És felmerült az emlékezetemben egy régi otthon, amely sohase jutott volna eszembe, ha ez a tolóablak nincs nyitva. Majd fölbukkant előttem a multból egy rég elfelejtett sors, amelyet most érdekes új megvilágításban láttam; csak most értettem meg ezeket az embereket, amint rájuk gondoltam, oly hosszú idő múlva; csak most értettem meg a tragédiájukat, amelyet régebben elhárítottam magamtól, mert kínosnak és kicsinyesnek tűnt fel előttem. Mihelyt hazakerültem, kidolgoztam a dráma vázlatát. És ehhez egy tolóablak révén jutottam hozzá!

Ha este megyek el hazulról, mikor már leszállt a sötétség és égnek a lámpák: megszorodnak az ismerőseim, mert ilyenkor beláthatok a magasabban lévő lakásokba is. Tanulmányozom a bútorokat és berendezési tárgyakat, megfigyelek családi interiőröket, jeleneteket az életből. Azok, akik nem eresztették le a függönyöket, azt akarják, hogy lássák őket, ennél fogva semmiféle gyöngéd tapintatossággal nem kell törődnöm. Egyébként pillanatfelvételekre pályázom, s amit láttam, később kidolgozom.

Egyik este, például, elhaladtam egy szép saroklakás előtt, amelynek nagy ablakai voltak, és azt láttam, hogy . . . Láttam a 60-as évekből való bútorokat és apróságokat, függönyökkel a 70-es évekből,

ajtófüggönyöket a 80-as és polcosállványokat a 90-es évekből. Az ablakban alabástrom urna állt, amely elefántcsontszinűre sárgult az emberi lehellettől, a sóhajoktól, a borgőztől, a dohányfüsttől. Félre-tett, semmire sem használt urna lehetett, amelyet végül arra szánt valaki, hogy összegyűjtse benne a névjegyeket. Hamvveder lett belőle, amelyet ki lehetne vinni a temetőbe, a jóbarátok neveivel, akik jöttek és mentek, rokonokéival, akik éltek és meghaltak, jegyesek és fiatalházasok, megkereszteltek és eltemetettek neveivel. A falakon sok arckép lógott, a legkülönbözőbb korokból: páncélos hősök, parókás bölcsek, fehérgalléros papiszemélyek. Az egyik sarokban egy pamlag előtt játszóasztal állt; körülötte négy furcsa figura ült és kártyázott. Nem beszéltek, mert egyiknek sem mozgott az ajka. Három nagyon vén volt közülük, de a negyedik félig fiatal; valószínűleg ez volt a házigazda. De a szoba közepén egy fiatal nő ült, háttal a játzóknak, és valami horgolás fölé hajolt. Mindenbizonnyal dolgozott, de munkája nem érdekelte; mintha csak az időt jelezte volna, szemenként, a másodperceket mérve, a horgolótűvel. Majd fölemeli a munkáját és ránéz, mintha azt akarná leolvasni róla, hány óra van; de a szeme a munkán át a jövőbe nézett — és egyszerre csak kiszökkent a tekintete az ablakon keresztül, el a hamvveder mellett, és találkozott odakünn a sötétben az én tekintetemmel, de anélkül, hogy láthatta volna. Ugy rémlett, hogy ismerem ezt a nőt, aki mintha megszólított volna a szemével, de persze ezt csak képzeltem. És ekkor az egyik múmia az asztalnál mondott valamit. A nő nem fordult hátra, csak a nyakát mozdította válaszul, és mintha megzavarták vagy meglepték volna a gondolataiban, még jobban ráhajtotta a fejét a munkájára, mint az imént, és megindította újra a másodpercmutatóját. Sohasem láttam még az unal-

mat, a csömört, az életbe való belefáradást annyira összesűrítve, mint ebben a szobában.

A férfi, a játszóasztalnál, akinek arckifejezése szakadatlanul változott, mintha nyugtalankodott volna valami miatt, mintha várt volna valamit, és a múmiák is érezték ugyanezt a nyugtalanságot. Minduntalan föl-föltekintettek ugyanis a falórára, amelynek a nagymutatója a tizenkettes felé közeledett. Bizonyosan vártak valakit; valakit, aki elkergeti majd az unalmat, megváltoztatja odabent a sorsokat, valami újat hoz majd magával. Talán új kerékvágásba tereli itt az egész életet. Aggódó várakozásukban nem is mertek belemélyedni a kártyázásba, hanem csak immel-ámmal játszottak, készen arra, hogy bármikor megzavarhatják őket. Pillanatról-pillanatra változott az arckifejezésük; idegesen izegtek-mozogtak. Volt valami erőltettség az egész helyzetben.

Végül — elkövetkezett, aminek el kellett következnie. — Milyen szerencse! — gondoltam, amikor az ajtófüggöny meglebbent s belépett egy fehér fejkötős szobalány és valakit bejelentett. Az élet szikrája kapott bele valamennyi jelenlévőbe, s a fiatal nő félig hátrafordult, miközben felállt. Ugyanekkor ütni kezdett a falóra is, kihallottam az utcára és láttam, hogy a percmutatója tizenkettőre ugrott.

Ebben a pillanatban meglökött valaki, aki melletttem továsietett. Oly váratlanul ért ez a riasztó ébresztés, hogy valósággal az volt az érzésem, hogy kilöktek az utcára abból a szobából, ahol két hosszú percig bent időzött a lelkem, végig élve ezeknek az embereknek az életéből egy töredéket. Szégyenkezve tovább mentem. Eleinte már-már visszafordultam, hogy lássam a folytatást is, de aztán mégse fordultam vissza, mert az jutott eszembe, hogy úgyis tudom előre a végét, hiszen én magam is voltam már nem egyszer ugyanilyen helyzetben.

Jön a tavasz, olyanformán, mint régente, de mégsem egészen úgy. Hajdan az első pacsirta jelentette be a mezőn, de most mincsenek már pacsirták a Pacsirta-úton, hanem a Komlóskert pintyökéit és a Madárhegy seregélyeit illeti a döntő szó. De az áprilisi hurcolkodás a régi maradt. Mindig kínosan hatott rám, ha a bútorokat és a házieszközöket láttam a gyalogjárón. Hajléktalan emberekről van szó, akik kénytelenek szégyenkezve mutogatni a beleiket. Éppen ezért a tulajdonos nem is igen szokta őrizni a holmiját. Inkább idegenekre bízta a bútorait, amelyeknek minden fogatkozását leleplezi a nappali világosság. Ez a pamlag, előtte asztallal, odahaza megjárta még gyér világításban, de a napfényben látszanak rajta a pecsétek és a repedések; és hogy a negyedik lába meglazult, otthon nem volt baj, de itt künn kipottyant a helyéből.

És ha lát az ember egy-egy arcot valamelyik állandó bútorszállító kocsi mögött, ez az arc szomorú, kimerült, kétségbeesett. De hát nincs máskép: föl kell szednünk minduntalan a sátorfánkat és máshol leraknunk; építünk, lebontjuk, amit építettünk, újra építjük, újra lebontjuk. Én, aki sohse tettem mást, mint ezt, most amikor végül nyugalomban élek, ráeszméltem újra kóbor életem emlékeire, és ezek az emlékek költeménnyé sűrűsödtek össze bennem, amelynek ezt a címet adtam: *Ahasvér*.

V.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Több zökkenő után megjött végül a tavasz, s amikor egy reggel kihajtottak a hársak a fasorban, valósággal ünnepi érzés ott sétálni a zöld fényben, amely oly jól esik az ember szemének. A levegő meg se rezzen és csupa nyájasság; a láb száraz finom homokon jár és ez a tisztaság érzetét kelti az emberben. Az új fű elrejtí a tavalyi avart, szemetet és hulladékot, egészen úgy, mint ősszel az első hó. A fák váza megtelik, és végül ott áll a magas lombdős háttér, mint zöld felhőfal, az öböl partjai fölött. Míg régebben hajszolt a hideg és a szél, most lépegetve ballaghatok, sőt valamelyik padra le is ülhetek. A partot a szilfák alatt padok szegélyezik, s amott ül ime a sárgakéjú ember, ismeretlen ellenségem, és újságot olvas. Ki van gombolva a kabátja. Ma megállapítottam, éppen az újságjáról, hogy nem vagyunk jóbarátok. S a szeméből, amikor fölpillantott, mintha azt olvastam volna ki, hogy énrólam olvasott valamit, ami jól esett a lelkének, és azt hiszi, hogy én is bevettem már a mérget, vagy ha még nem, hát akkor be fogom venni. De most az egyszer tévedt, mert ezt a lapot sohse veszem a kezembe.

Az őrnagy lesoványodott és mintha azt látnám rajta, hogy fél a nyártól. Bizonyára mindegy neki, hogy hová fog utazni, de el kell utaznia a városból, hogy ne maradjon teljesen egyedül és ne érezze proletárnak magát.

Ma reggel egy földnyelven állt s azt hiszem, a köveken csobogó apró habokat számlálgatta; belecsapott botjával a levegőbe, minden cél nélkül, csak azért, hogy csináljon valamit. Egyszerre csak trom-

bitajeladás hallatszik az öböl tulsó oldaláról. Az őrnagy összrezen és látja, hogy a mezőn egy század lovas bukkan föl egy domb mögül. Először csak a sisakok és a lovak fülei látszanak. Majd rohamba kezdenek, reng a föld belé s kiabálva, hallózza, csörömpölve tovaszáguld az egész rendezett tömeg. Az őrnagy fölelevenedett, és peckes löcslábáról láttam, hogy valaha lovastiszt volt; talán éppen az ő ezrede volt — de ő már kivált belőle, neki már nem volt köze hozzá. Hja, ez az élet!

Az okkult anyókám télen-nyáron egvforma, de ez a tél megviselte és botot nyomott a kezébe. Egyéb-ként havonta csak egyszer mutatkozik és beletartozik a társaságba, csak úgy, mint a világ királynője a kutyáival.

De most, a nappal és a tavasszal egvetemben, új vándorok tolakodnak be közénk, és énnekem az az érzésem, hogy hivatlan vendégek. Ugy elhatalmasodott rajtam a magántulajdon fogalma, hogy szinte a saját tulajdonomnak tekintem a reggeli sétámat ezen a tájon. Valósággal görbe szemmel nézek rájuk, ha ugyan egyáltalán rájuk nézek, mert befelé tekintő kedélyállapotomban nem akarok kapcsolatba jutni másokkal azon a réven, hogy egymásra pillantunk. Ám az emberek megkövetelik az efajta barátkozást, és elítélően emlegetik azt, aki „nem néz az ember szemébe.“ Azt hiszik, joguk van belenézni azokba, akikkel találkoznak; de én sohse tudtam megérteni, mire alapítják ezt a jogukat. Ugy érzem, hogy ez sértés, erőszakoskodás az egyéniséggemmel szemben, vagy legalább is tolakodás, és ifjúkoromban határozott különbséget vettem észre azok között az emberek között, akik rám néztek, és azok között, akik nem néztek rám. Most úgy rémlik, mintha pillantást cserélni az utcán egy ismeretlennel ezt jelentené: legyünk jóbarátok, adjon Isten! De egyik-másik ki-

hívó ábrázattal semmiesetre sem vagyok hajlandó megkötni ezt a néma baráti szövetséget; semlegességet akarok vagy szükség esetén ellenségeskedést, mert aki barátom, az mindig befolyással van rám többé-kevésbé, ezt pedig nem akarom.

Ez a sérelem szerencsére csak addig tart, amíg tavasz van, mert nyárára falura utaznak az idegenek, s az utak megint olyan elhagyottak, mint télen át.

Megjött végre az óhajtvá várt nyár. Ugy fogadom, mint befejezett tény, és nem törődöm vele, mert benne élek a munkámban és hol megelőzőm sajátmagamat, hol meg magam mögé kerülök az emlékeimben. És emlékeimet úgy kezelhetem, mint holmi játékdoboz építőköveit. Kirakhatok belőlük mindent a világon; és ugyanazt az emléket, amint más-más színű lapjával fordítom fölfelé, felhasználhatom a legkülönbözőbb célokra fantáziám építőmunkájánál; s minthogy a kombinációk száma végtelen, játékközben a végtelenség benyomását érzem.

Falura egyáltalán nem vágyódom; de néha olyan érzés fog el, mintha kötelelességmulasztást követnék el azzal, hogy nem sétálok az erdőben, nem fürdöm a tengerben. Ráadásul furamód szégyenkezem is azon, hogy a városban vagyok, mert a nyaralást úgy tekintik, mint annak a társadalmi osztálynak a privilégiumát, amelyhez mások engem is hozzászámítanak — noha én magam a társadalmon kívül állónak tartom magamat. Aztán valami pusztaság és elhagyottság érzése is bánt olykor, mert tudom, hogy valamennyi barátom elutazott a városból. Igaz, hogy akkor sem kerestem fel őket, amikor a városban voltak, de éreztem, hogy itt vannak; elküldhettem hozzájuk a gondolataimat ebbe vagy abba az utcába, de most nyomukat vesztettem.

Íróasztalomnál ülve, a függönyök között kilátok a Keleti-tenger egyik öblére; a tulsó oldalon partot látok gömbölyűre csiszolódott, szürkésfekete szírtekkel s lent a vízben látom a fehér partvonalat, a szírték fölött pedig a fekete fenyőerdőt. Néha odavágydom; de ilyenkor előveszem a messzelátómat, s anélkül, hogy kimozdulnék a helyemből, ott vagyok. Ott bolyongok a parti köveken, ahol fehér sövénykarók, nádszálak és szalmaszálak közt sárga lizinka és piros fáklyavirág nő az égerfák alatt. A hegy egyik hasadékában szakállas és kérges zuzmókra édes gyökerű páfrány tapad, mint a repkény; az erdő szélén néhány borókafenyő portyázik. Belenézek mélyen a fenyvesbe, különösen este felé, mikor a nap alacsonyan jár. Világos-zöld lugasok vannak benne ilyenkor, lágy májmohaszőnyeggel a könnyű nyárfa- és nyírfa-cserjésben.

Néha jelentkezik ott künn egy-egy élőlény is, de csak nagyritkán. Egy varjú lépeget ide-oda és szedeget valamit, vagy úgy tesz, mintha szedegetne, mert ugyancsak kényeskedik; de látom rajta, hogy azt hiszi, emberi szem nem figyel rá. Ellenben bizonyos, hogy valahol ott a párja és ezzel kacérkodik.

Egy fehér ladik közeleg csendesen; valaki ott ül benne a kormánynál a fővitorla mögött, de csak a könyökét és a térdét látom; az elővitorla mögött egy nő ül; a ladik simán siklik tova s amikor látom körülötte a torlódó vizet, szinte hallom is azt a fájdalomcsillapító zsongást, azt a valamit, amit szakadatlanul maga mögött hagy az ember s ami szakadatlanul megújul; azt, ami a vitorlázás gyönyörűségének a titka, azonkívül, hogy az ember uralkodik a kormánylapát mellett, miközben a széllal és a hullámmal viaskodik.

Egy ízben egy egész kis jelenet került bele a messzelátómba. A távoli kövespartot (a messzelátó-

ban) még sohasem taposta halandó láb, úgyhogy a part az én tulajdonom volt, az én magányom, az én nyaralóhelyem. Egyik este azonban azt láttam, hogy jobbról egy sajka siklik bele a lencsébe. A csónakban egy tízesztendős kislány ült, világos ruhában, a fején piros tenniszkalappal. Majd azt mondtam: hát teneked ugyan mi dolgod ott? — de aztán az egész helyzet képtelensége lekötötte a figyelmemet.

A kislány szépen kikötött, felhúzta a partra a lapos csónakot, azután visszament újra a csónakba és kiemelt belőle valamit, ami az egyik végén csillogott. Kíváncsi lettem, mert nem tudtam megállapítani, mi lehet a kiemelt tárgy. Csavartam egyet a csövemen és most már láttam, hogy könnyű balta. — — — Balta egy gyermek kezében? Ezt a két fogalmat nem tudtam rögtön összeegyeztetni, s éppen ezért titokzatosan, sőt csaknem kellemetlenül hatott rám a dolog. A kislány eleinte a part mentén haladt és keresett valamit, mintahogy mindenki ezt szokta tenni a tenger partján; azt reméli, hogy talál valami váratlan dolgot, amit a kifürkészhetetlen tenger lökött ki magából. — No most mindjárt dobálni fog, — gondoltam magamban, — mert a gyermekek sohse láthatnak követ és vizet anélkül, hogy a követ bele ne dobják a vízbe. Miért? Bizonyosan megvan ennek is a maga titokzatos oka. — Jól gondoltam! A kislány követ dobált! Majd felkapaszkodott a sziklára! — No most mindjárt édesgyökeret fog enni, mert városi gyerek és a városi iskolába járt. (A parasztgyerekek sohse eszik meg az édesgyökeret.) — Nem, a kislány elhaladt a páfrány mellett, tehát (?) falusi gyerek volt. — Közeledett a borókafenyőkhöz. Egyszerre észbe kaptam. — Boróká-ágakat fog vágni; érthető, hiszen szombat van. — Nem; rátámadt ugyan az egyik borókafenyőre s az egyik ágat félig le is nyisszantotta, de aztán tovább

ment. — Kávébükkönyt fog vágni! Persze, hogy azt! — Nem; tovább kapaszkodott és eljutott az erdő szélére. Ott megállt és úgy tett, mintha kiszemelne az alacsonyabb ágakat, amelyek sűrűn tele voltak zöld levéllel! — — —

Egyszerre csak hirtelen felkapta a fejét és nyomon követett a tekintetével valamit a levegőben; bizonyosan valami madár röppent fel előtte, láttam a mozdulataiból, mert éppen olyan apró stakkátószerű rándításokkal feszítette egyre hátrább a nyakát, mint ahogy a barázdabillegető szokott repülni, amelynek a repülése meg-megszakadó zuhanáshoz hasonlít.

Végül kezdi elárulni a szándékát, mert balkezevel megfog egy ágat és vágja-vágja apróra, apróra! — De mért aprít fenyőfaágat? Hiszen ez csak temetéshez való, és a gyermek nincs gyászruhában? — Ellenvetés: Hátha nem rokona a halottnak? — Ez is igaz! — A rőzse olyan apró, hogy nem jó seprőnek sem és nem való arra se, hogy felhintsék az előtornácon; bent a szobában pedig nálunk csak borókarózsét szoktak a padlóra szórni! — Talán Dalarnéból való a kislány, ahol fenyőt használnak boróka helyett? — — — Nagyon mindegy! — Most valami új dolog történik! Három rőfnyire a kislánytól egy nagy fenyő alsó ágai a magasba tolódnak; egy tehén dugja ki a fejét és bög — látom a nyitott száján és a hátrafeszített nyakán. — A kislány abba hagyja a munkáját és a teste megmerevedik ijedtében. Annyira megrémült, hogy nem tud menekülni; a tehén közeledik; a gyermek ijedtsége áramváltozást okoz az idegekben és bátorsággá lesz; baltáját fölemelve nekimegy az állatnak, amely némi tétovázás után, bosszankodva tudomásul veszi, hogy barátkozását nem értették meg, és visszahúzódik sötét búvóhelyére.

Egy pillanatig valóban magam is megrémültem

és olyan mozdulatot tettem, mintha meg akarnám védelmezni a gyermeket; de most immár megszűnt a veszély; félretettem a messzelátót és azon tünődtem, milyen bajos békében maradni. — Ejnye, ejnye! Nyugodt otthonomban üldögélve belerántódom ilyen távoli drámákba! És aztán azon töröm a fejemet, mire kell vajjon a fenyőrózse!

Házi szomszédjaim falura utaztak, és én érzem, hogy a lakások üresek; úgy érzem ezt, mintha valamilyen feszültség megszűnt volna. Azok az erőkoordináták, amelyek megvannak minden családban férj, feleség, gyermek és cselédek formájában, az akaratnak ezek az összetevői nincsenek ott immár a szobákban; és a ház, amelyet mindig úgy fogtam fel, mint villam-telepet, amelyből erőt meríték, megszüntette az áramszolgáltatást. Összerogyok, mintha megszakadt volna minden kapcsolatom az emberiséggel; az a sok apró hang, amely a különböző lakásokból kihallatszott, ösztökélőm volt és most híját érzem; még a kutya is, amely éjszakai elmélkedésekre vagy egészséges haragkitörésre szokott felriasztani, ürességet hagyott maga után. Az énekesnő elnémult a szomszédban és nem hallom többé Beethovent. A telefon sem zizeg többé a falon, s amikor a lépcsőn járok, visszhangozni hallom lépteimet az üres lakásokban. Vasárnapi csöndesség van egész héten át, s a régi lárma helyett a fülem kezd csengeni. Mintha megszólalnának a saját gondolataim; mintha telepátikus kapcsolatba lépnék összes távollévő barátaimmal, rokonaimmal és ellenségeimmel. Szabályos hosszú beszélgetésekbe bocsátkozom velök, vagy keresztülrágom magamat újra régi vitákon, amelyeket társaságban, kávéházakban folytattam; cáfolom a felfogásukat, védem a saját álláspontomat, beszédesebb vagyok, mint amikor mások is

hallanak. Gazdagabbnak, könnyebbnek találom így az életet; kevésbé örül meg, kevésbé koptat el és nem keserít.

Néha annyira fokozódik ez az állapot, hogy vitába szállok az egész nemzettel; érzem, mikép olvassák utolsó könyvemet, amely még kéziratban van; hallom, mikép vitatkoznak rólam távol-közel; tudom, hogy igazam van, és csak azon csodálkozom, hogy ezt nem látják be. Egy ujonan fölfedezett tényt közlök velük, és ők tagadják, vagy lenézik a forrást, kétségbe vonják a tekintélyt, noha egyébként ők maguk is hivatkozni szoktak rá. Állandóan harcot, támadást, ellenségeskedést érzek, ellenségei vagyunk egymásnak kétségtelenül mindannyian, s csak akkor vagyunk jóbarátok, ha arról van szó, hogy együtt kell harcolnunk. Bizonyára ez a világ sorja!

De ez a befelé irányuló élet, bármennyire mozgalmasság is, néha híját érezteti velem a valóságnak, mert érzékeim, amelyeket nem használok, gyakorlás után sóvárognak. Mindenekelőtt hallani és látni akarok, mert különben elkezdenek érzékeim saját felelősségükre működni, régi megszokásból.

Ki se mondtam még ezúttal a kívánságomat, már is teljesült. A térség az ablakaik előtt kezd megtelni csapatokkal. Először gyalogsággal; ezek olyan emberek, akik fémcsővekben gázfejlesztő anyagokat hordanak, amelyek, ha meggyulladnak, ólomdarabokat löknek ki. Alul kettéhasított csíkoknak látszanak. Majd emberek és négylábú állatok mozgékony kombinációi következnek; ez a lovasság. Mikor egyedül vágtatva közeledik egy lovas, a ló éppen olyan mozgást végez, mint a habokon a hánykolódó csónak, az ember pedig a kormány mellett ül, de balkezébe fogott vitorlafeszítő kötéllel kormányoz. Ha viszont zárt oszlopban nyomul fel a század, akkor olyan,

mint egy hatalmas erőparallelogramma, amely több száz lóerővel hat a távolból.

Legnagyobb hatása azonban a tüzéségnek van, főképp mikor versenyt vágtat; ilyenkor úgy reng a föld, hogy a függőlámpám is csörömpöl belé; és amikor lekapcsolják és elsütik az ágyúkat, magától megszűnik a fülem csengése. Amíg meg nem szoktam az ágyúzást, erőszakoskodásnak éreztem, de néhány napi lövöldözés után nagyon üdvösnek találtam a durrogást, mert megakadályozta, hogy bele ne sülyedjek az örök némaságba. És a hadijáték, amelytől kellő távolságra vagyok, úgy tűnik fel előttem, mint valami színjáték, amelyet az én kedvemért adnak elő.

Az esték egyre hosszabbak lesznek, de tudom tapasztalásból, hogy az ember nem mehet el hazulról, mert az utcák és a parkok tele vannak szomorú emberekkel, akik nem utazhattak el falura. Mihelyt ugyanis a jobbmódúak kiűritették a város legfinomabb helyeit, előbújik a külvárosok szegény népeisége és elfoglalja a megüresedett helyeket. Olyan a város, mintha lázadás volna benne, s minthogy a szépség együtt jár a gazdagsággal, a látványosság nem gyönyörködtető.

Egyik vasárnap este, amikor egyenrangúnak éreztem magam a rosszabbmódúakkal, elhatároztam, hogy elszabadulok hazulról sétakocsizásra, hogy embereket lássak.

Intettem egy bérkocsinak az Ujhíd mellett és beszálltam. A kocsist józannak láttam, de volt valami az arcában, ami egy kicsit nyugtalanított. A Strand-úton lefelé hajtott, és észrevettem, hogy balfelől egész emberáradat hömpölyög tova, mialatt én folyton jobbra néztem, ki a vízre, szigetek és öblök fölött a kéklő hegyek felé.

Egyszerre csak valami történi elöl, ami magára vonja a kocsis figyelmét éppúgy, mint az enyémet. Egy nagy kóborkutya, kócos bundájú, kövér farkas-formájú, amely mintha birkának akarna látszani, alacsony homlokú, gonosz tekintetű és olyan piszkos, hogy a színét sem lehet meghatározni, versenyt fut az elülső kerekekkel és hébe-korba nekiiramodva megpróbál felugrani a bakra. Egyízben fel is ugrik, de a kocsis lerúgja.

— Miféle kutya ez? — kérdeztem, elcsodálkozva részint a szörnyeteg ügyességén, részint az egész kaland furcsaságán.

A kocsis felelt valamit, amiből megértettem, hogy nem az ő kutyája; de mikor megcserdítette az ostorát, a kutya támadásba ment át és mindenáron be akart ugrani hozzám a vágatva haladó kocsiába. Ugyanekkor mozgolódást veszek észre a népáradatban, és amint odafordulok, emberformájú lények felvonulását látom, akik a kocsis és a kutya viaskodását figyelve, határozottan a kutya pártján vannak, amelynek nem volt igaza. Mikor szemügyre vettem ezeket a teremtményeket, azt láttam, hogy javarészüik nyomorék; mankók és botok, görbe lábak és görnyedt háta, óriásvállú törpék és törpe alsóvázú óriások, orratlan arcok és csomósan végződő ujjatlan lábak váltakoztak egymással. Gyűjteménye volt ez mindannak a nyomorúságnak, amely télen át elrejtőzött és most kibújít a napra, hogy kiránduljon. Láttam már ilyen emberformájú lényeket *Ensor** okkult álarcos jelenetein és a színházban *Gluck* Orpheusában, odalent az alvilágban, és akkor azt hittem, hogy ezek fantazmagóriák vagy túlzások. Nem

* *Ensor* James, belga festő és rézkarcoló, szül. 1860-ban. Víziószerű burleszk képei közül az egyiknek a címe: *Alarcok a Halál előtt.*

mondhatnám, hogy most megijesztettek, mert hiszen érthető volt éppen most a megjelenésük, de mégis megrendítő látvány volt, amint ezek a kitagadottak így felvonultak a város legelőkelőbb útvonalán. Éreztem azt is, hogy jogos gyűlöletük rámfröcsköli a mérgét, rám, aki bérkocsiban ültem, és kutyájuk az ő meggyülemlett érzelmeiknek adott kifejezést. Én barátjuk voltam, de ők ellenségeim voltak! Milyen különös!

Amint behajtottunk az Állatkertbe, az áradat ellenáradattal találkozott; de a két áradat keresztülhőmpölygött egymáson, anélkül, hogy az emberek törődtek volna egymással, anélkül, hogy kíváncsiak lettek volna egymás ruhájára vagy arcára, mert hiszen jól tudták, hogy mind egyformák. Engem azonban mindnyájan megnéztek. Most, amikor két sorfal között kellett tova haladnom, kénytelen voltam vagy jobbra vagy balra nézni, és szorongás fogott el, elhagyottnak éreztem magam és ismerős arc után vágyódtam; azt gondoltam, bizonyosan megnyugtathatna, ha akadna most szem, amely rám ismerne és barátságos pillantást küldene felém, de nem akadt.

Mikor elhaladtunk a *Hasselbacken** mellett, gondolatban felszaladtam a lépcsőn és egy pillantást vetettem a kertbe, ahol csaknem bizonyosan ott ül valaki az enyéim közül.

De közeledett a népligeti tisztás és egyszerre csak az jutott eszembe, hogy itt kell találkoznom az illetővel, éppen itt. Hogy miért, azt nem tudtam volna megmondani; de bizonyára összefüggött a dolog egy sötét tragédiával, még ifjúkorom idejéből, amely tönkretett egy családot és kiterjesztette hatását a gyermekek sorsára is. Mikép kapcsoltam össze ezt a tragédiát az állatkerti tisztással, nem tudnám

* Kerti vendéglő a stockholmi Állatkertben. A ford.

határozottan megmondani, de valószínű, hogy egy kintorna volt a kapcsolás közvetítője, a „karóra akasztott kép“-pel együtt, amely egy titokzatos gyilkosságot ábrázolt; a meggyilkolt ártatlan volt, de azért a gyanú árnyéka, hogy azt ne mondjam, maga a bűn ráháramlott.

Mi történik? Ime, az illető férfi, jobban mondva a fia, aki most immár ősz, de nőtlen és tekintélyes ember, szembe jön velem, karján vezetve őszhajú édesanyját! Harmincesztendeje szenvednek méltatlanul más helyett, s ettől a lelki szenvedéstől olyan sápadt az arcuk, mint a halotté. De mért keveredtek ezek a gazdag és tekintélyes emberek ebbe a környezetbe? Talán annak az egyetemes vonzóerőnek engedelmessé váltak, amely a hasonlót a hasonlóhoz húzza, vagy talán vigaszt találtak abban, hogy látnak másokat, akik még náluk is többet szenvedtek és éppannyira érdemtelenül.

Vártam, hogy találkozom velük. Ennek bizonyára megvan a lélek mélyén elrejtve a maga titkos oka, amely azonban nem kevésbé erős és kötelező.

A tisztáson a nyomorúság új formái tüntek elém. Kerékpározó fiúk, nyolc-tíz éves gyermekek, gonosz képűek; koravén kislányok fejlődésnek indult szépség nyomaival, amelyet a gonoszság eléktelenített. Mégha akadts is egy-egy szép arc, mindig volt rajta valami elrajzolás, hibás arány, túlnagy orr, kilátszó foghús, düllede szem, amely ártott a homlokknak.

Távolabb gyérült a tömeg, és kis csoportok táboroztak a fűben. De itt az ötlött a szemembe, hogy hármasával ültek együtt, két férfi egy-egy nő körül. Első felvonása megannyi pásztorjátéknak, amely a kés tragédiájával fog végződni.

Itt elkezdett beszélni hozzám a kocsis, és különböző históriákat tált föl. Nem az bántott, hogy tolakodó volt, hiszen nem tehetett róla, hanem az gyö-

tört, hogy megzavart a gondolataimban; és amikor egynémely mellettünk elkocsizó dámáról kezdett beszélni s a felvilágosodásaival oly irányba terelte a gondolataimat, amerre nem kívánkoztam, úgy éreztem, hogy kinzószellem és ráparancsoltam, hogy vigyen haza.

Inkább elszontyolodva, mint sértődötten bekararodott egy keresztútra, de ugyanebben a pillanatban elénk vágott egy másik bérkocsi, amelyben két nagyon is kirívó külsejű becsipett hölgy ült. A kocsisom megpróbált elébük kerülni, de a nagy tolongásban eredménytelenül. Így aztán a két dáma nyomában kellett kocsiznom; és valahányszor az ő kocsijuk megállt a tömegben, meg kellett állni az enyémenek is, úgyhogy olyan színe volt a dolognak, mintha üldözném a dámákat. A dámák leírhatatlanul mulattak is ezen és mulattak rajta a járókelők is.

Így tartott ez a vesszőfutás be egészen a városba, míg végül megálltam a kapum előtt, ahol mintha nehéz álomból ébredtem volna.

— Akkor már csak inkább a magány! — gondoltam magamban, és ezen a nyáron nem is mentem el többé este hazulról. Egyedül maradtam hát a magam társaságában, és erre a társaságra vigyáznom kell, mert különben rossz társaságba keveredem.

Otthon tartózkodom tehát és nyugodt vagyok; azt képelem, hogy szabadultam az élet viharaiból; valamivel öregebb szeretnék lenni, hogy ne érezzem többé az élet csábításait, és azt hiszem, hogy a legrosszabbon túlestem már.

Egy reggel azonban elém áll kávézás közben a szobalány és jelenti:

— Itt volt a nagyságos úr fia; de mondtam neki, hogy a nagyságos úr még nem kelt föl.

— Az én fiam?

— Igenis, azt mondta!

— Lehetetlen! De hát — milyen volt?

— Magas fiatalember volt, és . . . megmondta a nevét és azt mondta, hogy vissza fog jönni.

— Milyen idős lehetett?

— Tizenhét, tizennyolc esztendő!

Elnémultam rémületemben, és a lány kiment. Nincs még vége tehát. A jól elföldelt mult feltámadt sírjából, amely már régen begyepesedett. A fiam, aki kilenc éves korában megfelelő társaságban Amerikába utazott; és akiről azt hittem, hogy odakünn az életben jól elhelyezkedett! Mi történt vajjon? Természetesen valami szerencsétlenség, talán nem is egy.

Milyen lesz a viszontlátás? A találkozás rettentő pillanata, amikor hiába keresi az ember a gyermek arcában a jólismert vonásokat, amelyeket maga is segített kialakulni a bölcsőtől kezdve a megembe-
resedésig? Hiszen a gyermeke előtt mindenki csak a szép tulajdonságait iparkodott érvényesíteni és ily módon saját lényének a legjavát látta visszatükröződni az alakítható gyermeki arcon, amelyet éppen ezért úgy szeretett, mint saját lényének javított kiadását. És most lássam viszont ezt az arcot elétkellenítve, mert a serdülő ifjú csúf látvány a maga aránytalan vonásaival; a gyermek emberfölöttisége visszariasztóan keveredik rajta az ifjú ébredő állati életével, szenvedések és harcok nyomaival, az ismerlentől való félelemmel, a már megismert dolgokból fakadó bűnbánattal. És az az állandó, rakoncátlan vigyorgás mindenben; a gyűlölet minden iránt, ami fölötte áll és nyomja őt, ennélfogva a gyűlölet az öregebbek, a jobban elhelyezkedettek iránt; a bizalmatlanság az egész étellel szemben, amely csak az imént változtatta át az ártalmatlan gyermeket ragadozó emberré. Hiszen ismertem ezt saját tapaszt-

talatomból és emlékszem rá, milyen utálatos voltam ifjúkoromban, mikor akaratom ellenére is csak évensen és iváson meg durva élvezeteken járt az eszem. — Fölösleges volt, hogy újra lássam ezt, hiszen előre tudtam és mégsem tehettem róla, mert ez a természet rendje. És okosabban, mint a szüleim, nem kívántam vissza soha semmit a fiamtól; szabad emberré neveltem őt és elejétől fogva felvilágosítottam róla, mik a jogai és mik a kötelességei az étellel, sajátmagával és embertársaival szemben. De tudtam, hogy jogokra fog hivatkozni a végtelenségig, noha velem szemben megszűnt minden joga, mikor tizenötéves lett. És hogy vigyorogni fog, ha a kötelességeiről fogok beszélni, azt is tudtam . . . saját tapasztalatomból.

Ha csak pénzről volna szó, még megjárná, de neki bizonyosan én magam is kellenék, noha megvetette a társaságot. Követelni fogja majd az ott-hont, pedig nekem nincs otthonom; a barátaimat, pedig nekem nincsenek barátaim; az összeköttetéseimet, mert azt hiszi, hogy vannak összeköttetéseim, és fel fogja használni a nevemet hitelszerzésre.

Tudtam, hogy unalmas fecsegőnek fog tartani; hogy másképp látja a dolgokat, mint én, mert idegen országból jön, ahol más a világfelfogás, más az érintkezés formája; hogy úgy fog velem bánni, mint kivénült, skartba tett naplopóval, aki nem értek semmihez a világon, mert nem vagyok mérnök és elektrotechnikus.

És vajjon az elmúlt évek során miképp fejlődött a jelleme, amelyet csak csirájában ismertem? Bizonyos, hogy a tapasztalat arra tanított, hogy az ember körülbelül változatlanul olyan marad életfogytáig, amilyenek született. A nagy sereg ember, akit gyermekkorra óta láttam előretörtetni az életben, általában ugyanaz maradt ötvenéves ko-

rára is, aki volt, igen csekély változásokkal. Igaz, hogy sokan elnyomták egy csomó kihívó tulajdonságukat, amely ártalmukra lett volna az emberi közösségben; néhányan pedig felszines külső máz alá rejtették; de a lényegét tekintve csaknem valamennyi megmaradt annak, aki volt. Voltak kivételek is, akiknek egyik-másik tulajdonsága vagy jellemvonása kifejlődött, némelyeknél fölfelé megannyi erénnyé, másoknál lefelé, megannyi bűnné. Emlékszem például valakire, akinek a szilárdságából makacsság lett, a rendszeretéből pedantéria, a takaróosságából fősvénység, az emberszeretetéből embergyűlölet. De emlékszem olyasvalakire is, akinek a bigottsága úgy maradt meg, mint jámborság, akinek a gyűlölete elnézéssé enyhült, akinek a makacssága szilárdsággá lett.

Ennyi töprengés után elindultam hazulról reggeli sétámra, nem azért, hogy kitérjek a fenyegető kín elől, hanem hogy beletörődjem az elkerülhetetlenbe. Végiggondoltam a találkozás minden elképzelhető eshetőségét. De mikor ahhoz a kérdéshez érkeztem, mi minden történt elválásunk óta mostanig, remegni kezdtem és már-már menekülni akartam el a városból, el az országból. De a tapasztalás megtanított rá, hogy az ember legérzékenyebb része a háta, míg a mellét védelemre szánt nagy csontvérték oltalmazza. Ennélfogva elhatároztam, hogy maradok és bevárom a fenyegető dőfést.

Miután ékkép megkeményítettem érzéseimet és magamra erőltettem a gyakorlati életbölcс meglehetősen száraz felfogásmódját, kidolgoztam a programomat. El fogom őt helyezni valami penzionátusba, miután kiöltöztettem; kivallatom, mi akar lenni; azonnal állást és munkát szerzek neki, de mindenekelőtt úgy fogok vele bánni, mint idegen uriemberrel,

akit távol tartok magamtól, mert nem vagyok vele meghitt viszonyban. És hogy tolakodását elhárítsam, egy szóval sem fogom említeni a multat, nem adok neki tanácsokat, meghagyom a teljes szabadságát, mert hiszen bizonyos, hogy úgy sem fogadná meg a tanácsaimat.

Döntöttem tehát! És ettől nem tágítok!

Világosan látva a helyzetet, megindultam nyugodtan hazafelé, de tisztában voltam azzal is, hogy változás következett be az életemben, még pedig oly erőszakos változás, hogy teljesen megváltozott számomra minden út, a táj és a város is. Mikor a hid közepére jutottam és végignéztem a fason, egy fiatalember alakján akadt meg a szemem — sohase felejttem el ezt a pillanatot. Sovány, nyurga fiatalember volt; bizonytalan léptekkel járt, mint aki vár és keres valakit. Láttam, hogy fürkészve végigmért és amikor rám ismert, először remegni kezdett, majd csakhamar összeszedte magát, kiegyenesedett, és átvágva a fason, egyenesen felém tartott. Védelni állapotba helyezkedtem, és hallottam már előre, amint könnyed, derűs hangon így fogok szólni hozzá: — Isten hozott, fiam!

Majd, amikor kődobásnyira közeledtünk egymáshoz, észrevettem rajta azt az el-nem-helyezkedettséget, azt a züllöttséget, amitől leginkább féltem. A kalapja nem az övé volt; látszott rajta, hogy másnak a fejére való; a nadrág lógott rajta, a térdhajlása térden alul volt; züllöttség képe volt az egész alak... belső és külső züllöttségé; a típus: facér pincér. Most tisztán láthattam már az arcát is, amely sovány volt, de visszariasztóan sovány; most látom immár a szemét is, azt a nagy kék szemet, körülötte a kékes fehérével. Ő volt az!

Ez a lezüllött, megnyúlt ifjú valaha angyali gyermek volt, aki úgy tudott mosolyogni, hogy sutba

dobtam rögtön az egész majom-teoriát és származást; valaha olyan ruhában járt, mint egy kis herceg, és a játszótársa egy igazi kis hercegkisasszony volt odalent Németországban . . .

Az élet egész szörnyű cinizmusa élém tárult; de az önvád minden nyoma nélkül, mert én nem hagytam cserben a fiamat!

— — — —

Már csak néhány lépésnyire vagyunk egymástól! — kétségem támad: nem ő az! És abban a szempillantásban elhatároztam, hogy elmegyek mellette, és őrá hagyom, hogy jelét adja annak, hogy rám ismert.

Egy! Kettő! Három! — — —

Elment mellettem!

Ő volt-e, nem ő volt-e? — tünődtem magamban, miközben továbbhaladtam hazafelé. Meg voltam győződve róla, hogy jelentkezni fog mindenbizonyal.

Mihelyt hazakerültem, beszólítottam rögtön a szobalányt, hogy alaposabban kikérdezzem, de most már azért, hogy megtudjam, ő volt-e az, aki mellett az imént elhaladtam; de lehetetlenség volt megbizonyosodnom a dologról, úgyhogy ebédig feszült várakozásban telt az időm. Néha azt kívántam, bár nyomban betoppanna, hogy vége legyen a dolognak; néha meg annyira elcsépeltnék éreztem az egész helyzetet, hogy azt hittem, már keresztül is estem rajta.

Megebédeltem; eltelt a délután is; és most új szempontom támadt, amely még jobban elrontotta a dolgot. — A fiú azt hitte, hogy nem akarok találkozni vele és ijedten visszahúzódott; tévelyegve járt ide-oda a városban, az idegen országban, és rossz társaságba keveredett; talán kétségbe is esett. Hol keressem őt? A rendőrségen!

Igy kínlódtam, anélkül, hogy tudtam volna miért, mert hiszen nem tőlem függött a fiú sorsa. És úgy éreztem, hogy valami gonosz hatalom sodort bele ebbe a ferde helyzetbe, csak azért, hogy rám hárítsa a felelősséget.

Este lett végül. És egyszerre csak bejött a szobalány egy névjeggyel — — — az unokaöcsém névjegyével!

Mikor megint egyedül maradtam, némi megkönnyebbülést éreztem, hogy a kiállott veszedelem képzelődéssé foszlott szét, bár ez éppoly hatással volt rám, mintha valamit átéltem volna. De ez a képzelődés oly kényszerűséggel rontott rám, amely ellenállhatatlan volt s amelynek bizonyosan megvolt a maga alapoka. Talán — gondoltam — a fiam messze idegenben hasonló képzelődések zsákmánya volt; talán bajba került, vágyódott utánam és „látott“ is valamelyik úton, úgy, mint ahogy én „láttam“ őt; talán éppen olyan bizonytalanság marcangolta őt is . . .

Abbahagytam a további tépelődést, és besoroztam az esetet más élmények közé; de nem úgy fogtam fel, mint a sors ingerkedését, amelyről legjobb megfeleledkezni, hanem megőriztem mint értékes emléket.

Az este búskomor lett, de nyugodtan telt. Nem dolgoztam, hanem fel s alá járkáltam, közbe-közbe az óra mutatóira tekintve. Végül kilencet ütött; de borzalommal gondoltam a hosszú utolsó órára, amely még hátra volt. Olyan hosszúnak tünt fel előttem, mint a végtelenség, és nem tudtam semmiképp meg rövidíteni. A magánosságot nem én választottam; rám kényszerítette magát és most immár gyűlöltem, mert kényszernek éreztem; szabadulni akartam, zenét akartam hallani, valamit a nagyoktól, a legna-

gyobbtól, aki végigszenvedte az egész életet . . . különösen Beethoven után vágyakoztam, és kezdtem életre ébreszteni fülemben a Holdfény-szonáta utolsó tételét, amely a szabadulásért sóvárgó emberiség sóhajtásának legfenségesebb kifejezése volt számomra s amelyet soha semmiféle szavakba-foglalt költemény meg nem közelíthetett!

Bealkonyodott; az ablakom nyitva volt; a lámpafényben némán, mozdulatlanul illatoztak a virágok az ebédlőasztalon; csak ők emlékeztettek arra, hogy nyár van.

Egyszerre csak világosan, élesen, mintha a szomszédos szobában harsant volna föl, hallottam a Holdfény-szonáta hatalmas allegróját; úgy bontakozott ki előttem, mint valami óriási freskó; nemcsak hallottam, hanem láttam is; de mert nem voltam bizonyos benne, nem képzelődöm-e, az a borzongás fogott el, amely el szokta fogni az embert mindennel szemben, ami megmagyarázhatatlan. A zene ugyanis a szomszédos házban lakó ismeretlen jótévőimtől hallatszott, holott ők falun voltak! De hiszen az is lehet, hogy dolguk volt a városban és hazajöttek! Mindegy: a szomszédban nekem játszott valaki; és én hálával fogadtam a tényt, mert úgy éreztem, hogy társaságom akadt a magánosságban és rokonlelkek szövetségestársa vagyok.

Ha megvallom, hogy ugyanazt az allegrót háromszor eljátszották a hosszú óra alatt, akkor még érthetlenebbnek tűnik fel a dolog, de éppen ezért még nagyobb gyönyörűséggel ajándékozott meg; azt pedig, hogy semmi mást nem játszottak, úgy fogtam fel, mint különös kegyet.

Végül tizet ütött az óra, s a könyörületes, jóságos álom véget vetett életem egy napjának, amelyet sokáig nem fogok elfelejteni.

VI.

OSZK

A nyár elvergődött augusztus elsejéig; kigyuladnak a lámpások és én üdvözlöm őket. Ősz van, tehát előbbre jutottunk, és ez a fődolog; valamin át-estünk és valami váraozik ránk. A város megváltozik; ismerős arcok tünedeznek föl, és ez megnyugtató, támogatja az embert, a biztosság érzetét ébreszti benne. Beszélhetek is, és ez annyira új dolog számomra, hogy a hangom a gyakorlás hiánya következtében mélyebb regiszterű lett és tompán, fátyolozottan cseng, mintha idegen embernek a hangját hallanám.

A lövöldözés megszűnt a mezőn; a szomszédok hazaérkeznek a faluról; a kutya újra ugat, éjjel-nappal, és a családi estélyek újra megkezdődnek, de most azzal szórakoznak, hogy ledobnak egy darab csontot a szoba padlójára, a kutya, hangosan ugatva, a csont után ugrik és morog, mikor a család el akarja rabolni tőle a zsákmányt.

A telefon működik és szól újra a zongora is, úgy, mint azelőtt. Minden a régi, minden újra jelentkezik, csak az őrnagy nem, akinek halotti jelentését éppen ma reggel olvastam. Hiányát érzem neki, mert hozzátartozott a társaságomhoz, de belenyugszom a sorába, mert nagyon unatkozott, mióta kiszolgált.

Az ősztovásiet, és az élet gyorsabb ütemű a friss levegőben, amely megkönnyíti a lélekzést. Esténként megint eljárrok hazulról és beleburkolózom a sötétségbe, amely láthatatlanná tesz. A séta megrovidíti az estét s mélyebbé és hosszabbá teszi éjjeli alvásomat.

Megszoktam, hogy élményeimet versbe öntsem. Ez a szokásom megnyitja a biztosító-szelepet a benyomások fölöslegének levezetésére és kielégíti a beszéd szükségletét. Az élmények a magánosságban úgy tűnnek fel, mintha többé-kevésbé szándékosság is volna bennök, és sok mindendről, ami történik, hajlandó vagyok azt hinni, hogy az én kedvemért történt. Így például egyik este szemtanúja voltam a városban egy tűzvésznek, de egyidejűleg hallottam, hogy a farkasok üvöltenek a *Sánc*-on.* A különböző fonalaknak ez a két vége képzeletemben egybekötődött, összefüggésbe került egymással és a kellő ta-kácsmunka segítségével verssé szövődött.

Társaságom immár a könyvekkel való személytelen érintkezésre szorítkozik. Balzac, akinek ötven kötetét állandóan olvastam az utolsó tíz év alatt, személyes jóbarátommá lett, akire sohasem untam rá. Igaz, hogy sohasem teremtett olyasmit, amit műalkotásnak lehetne nevezni, különösen manapság, amikor a művészkedést összecserélik az irodalommal. Balzacnál minden mesterkéletlen; nem látni soha a kompozíciót és nem vettem észre soha a stílusát sem. Nem játszik a szavakkal, nem pompázik

* A *Sánc* (svédül: *Skansen*) a stockholmi Állatkert-szigeten lévő múzeum a szabad ég alatt, amely természethű környezetben mutatja be Svédország népét, szokásait, foglalkozásait, állatait, növényeit. Hazelius Artur alapította 1891-ben.

soha fölösleges képekkel, amelyek különben is a „költészet“ tartozékai; de viszont oly biztos a formaérzéke, hogy a tartalmat világosan födi nála mindig a kifejezés. Minden dísz megvet és közvetlenül hat a közvetlenségével, mint aki társaságban elbeszél valamit, miközben hol egyszerűen beszámol egy eseményről, hol megszólaltatja a szereplő személyeket is, hol magyarázatokat és megjegyzéseket szúr közbe. És az ő számára minden történelem: saját korának a történelme; a legkisebb személy is saját korának a megvilágításában mutatkozik; emellett élénk tárja saját kibontakozásának a történetét is és szemünk láttára fejlődik ki a különböző kormányformák alatt. Ez kitágítja a szemhatárt és háttérrel vetíti minden alak mögé. Ha eltünődöm azon a sok értelmetlenségen, amit Balzacról összeírtak a kortársai, elképedek. Ezt a jóságos, türelmes, hívő embert diákkorom tankönyvei kegyetlen fiziológusnak, materialistának és más effélének nevezték. De ennél is nagyobb paradoxon az, hogy a fiziológus Zola a maga nagy tanítóját és mesterét ünnepelte Balzacban. Ki az, aki ezt megértheti? De ugyanígy van a világ másik irodalmi barátommal, Goethével is, akit az utókor felhasznált minden elképzelhető célra, leginkább a pogányság dőre föllevenítésére. Hiszen Goethe sok állomást megjárt az élet útján: Rousseau, Kanton, Schelling, Spinoza keresztül jut el saját álláspontjához, amely a felvilágosodás filozófusának álláspontja. Megoldott minden kérdést; minden oly egyszerű, oly világos, hogy a gyermek is felfoghatja. Majd oly időpont következik, amikor a megfoghatatlannak pantheista magyarázatai csődöt mondanak. A hetvenesztendő Goethe mindent sajátosnak, különösnek, érthetetlennek lát. Ekkor jut szerephez életében a miszticizmus, sőt megpróbálkozik Swedenborggal is. De mindhiába; a máso-

dik rész Faustja meghajol a mindenható előtt, kibékül az étellel, filantroppá (és mocsár-lecsapolóvá) lesz, félig szocialistává, és megdicsőül a katolikus egyháznak a végső dolgok tanából kovácsolt teljes fegyverzetében.

Az első rész Faustja, aki úgy került ki az Isten-nel folytatott viaskodásából, mint diadalmas Saulus, a második részben legyőzött Paulus-szá lesz. Ez az én Goethém! De bárha mindenkinek megvan a maga Goethéje, sehogyse tudom megérteni, hol akadnak rá a pogányra, hacsak nem abban az egynehány pajzán verstörmelékben, ahol a papok felé suhint; vagy talán a Prometheusban, ahol a leláncolt isteni sarj bátran jelentheti a Keresztrefeszítettet is, aki az elcsapott Zeus tehetetlenségét gúnyolja?

Nem, Goethe egész élete és ezen alapuló költés-zete az, ami engem megragad. Volt a költőnek ifjú-korában egy idősebb barátja, aki megadta a kulcsot egész írói munkássághoz:

„Nyílegyenesen arra törekszel, hogy költői for-mába öltöztess a valóságot; a többiek arra igyek-szenek, hogy megvalósítsák azt, amit költői ábránd-nak szoktunk nevezni, de ennek csupa ostobaság lehet csak az eredménye.“

Igy meséli el Goethe „Életemből“ című munká-jának egyik helyén; egy másik helyén pedig ő maga ezt mondja:

„És így indultam meg abban az irányban, ahonnan többé soha életemben nem tudtam letérni, hogy t. i. azt, aminek örültem, ami gyötört vagy bánmiképp foglalkoztatott, képpé, költeménnyé ala-

kítsam át s ilymódon napirendre térjek fölötte, miután egyrészt helyesbítettem fogalmaimat a külső dolgokról, másrészt megnyugtattam saját belsőmet. Erre az adományra senkinek a világon nem volt nagyobb szüksége, mint nekem, akit természetem szakadatlanul egyik szélsőségből a másikba vetett. Ennélfogva mindaz, ami tőlem ismeretessé vált, töredéke csak egy nagy vallomásnak, amelynek teljes kiegészítésére irányuló merész kísérlet ez a könyvecske.“

Goethét olvasni azért élvezet számomra, mert könnyed kézzel nyúl hozzá mindenhez. Mintha nem tudná egészen komolyan venni az életet, talán azért, mert az élet hijával van minden szilárd valóságnak, vagy mert nem érdemli meg, hogy búsuljunk és könnyezzünk miatta. Élvezet továbbá számomra az a rettenthetetlenség, amellyel az isteni hatalmakhoz közeledik, amelyekkel rokonságban lévőknek érzi magát; minden formának és konvenciónak a megvetése; megállapodott nézeteknek a teljes hiánya; folytonos növekedése és megifjodása, amelynek révén mindig ő a legfiatalabb, mindig ő jár legelől, korát megelőzve.

Goethét mindig, még ma is szembe szokták állítani Schillerrel, és kettejük közül, épp úgy, mint Rousseauból és Voltaire-ből, vagy-vagy-ot teremtettek. Én nem fogadom el ezt az alternatívát, hanem helyet találok magamban mind a kettőjük számára, amennyiben kiegészítik egymást; szóval nem is tudom kifejezni a különbséget közöttük, még formailag sem, mert Schillernek nagyobb a formaérzéke, különösen a drámában, és éppoly magasan szárnyal, mint Goethe. Fejlődésük együttes munkálkodás, és kölcsön-

nösen hatással voltak egymásra. Ezért van hely Weimarban *egy* talapzaton mindkettőjük számára, és ha ők kezet nyújtanak egymásnak, énnekem nem lehet okom elválasztani őket.

Tél van megint; szürke az ég, és a világosság alulról jön, a föld fehér hótakarójából. A magánosság illik a természet tetszhalálához, de néha mégis nagyon rámnehezedik. Emberek után vágyódom, de magánosságomban oly érzékeny lettem, mintha a lelkem le volna nyúzva, az pedig, hogy magam irányíthatom a gondolataimat és érzéseimet, annyira elkényeztetett, hogy alig bírom ki az érintkezést másokkal; ha meg idegen közeledik hozzám, szinte fulladozom, úgy hat rám a szellemi atmoszférájával, amely úgyszólván betolakodik az enyémbe.

Egy este, amikor éppen társaság után kíváncsotam és hajlandó voltam bárkit fogadni, még a legellenszenvesebb teremtetést is, belép a cselédlány egy névjeggyel. Megörültem, mikor megpillantottam a névjegyet; de mikor elolvastam, elkomorodtam, mert a név idegen volt.

— Mindegy, — gondoltam, — emberi lény ez is mindenesetre! — Jöjjön be!

Kisvártatva belépett egy fiatalember, aki nagyon sápadt és annyira bizonytalan külsejű volt, hogy nem tudtam megállapítani, miféle társadalmi osztályhoz tartozik, annál kevésbbé, mert a ruhája nem símult teste körvonalaihoz. De nagyon határozott és öntudatos egyéniség volt, aki azonban egyelőre védekező helyzetben maradt és várakozott. Egypár udvarias frázis után, amely úgy hatott rám, mint a hideg zuhany, rátért egyenesen a dologra és arra kért, hogy segítsem ki. Azt feleltem, hogy nem szívesen segítek vad idegeneken, mert gyakran csalódtam már. Alig mondtam ezt, észrevettem, hogy a hom-

lokán a balszeme fölött forradás van, amely e pillanatban rézvörösre duzzadt. Elment a kedvem az egész embertől, de a következő pillanatban megszántam mély kétségbeesését, s minthogy én is hasonló helyzetben voltam, magam előtt a téli éjszakával, megmásítottam elhatározásomat. Hogy ne nyújtsam tovább a szenvedését, átadtam neki a kívánt összeget és felszólítottam, hogy üljön le.

Mikor zsebre dugta a pénzt, inkább csodálkozás, mint hála tükröződött az arcán, és láttam rajta, hogy legszívesebben el is menne már, miután a dolgát elintézte. Hogy elkezdjem valamivel a beszélgetést, megkérdeztem tőle, honnan jön. — Elképedve nézett rám és dadogva így szólt: — Azt hittem, ismeri a nevemet. — Ezt némi büszkeséggel mondta, amely szöveget ütött a fejembe, de mikor megvallottam neki, hogy nem ismerem a nevét, nyugodtan, komolyan így szólt:

— A börtönből jövök.

— A börtönből? (Most már érdekelt az ember, mert éppen egy gonosztevő históriája foglalkoztatott.)

— Igen; megtartottam húsz koronát, amely nem volt az enyém. A főnököm megbocsátott, és minden rendben volt. De aztán kaptam magam és egy másik ujságban — mert ujságíró vagyok — írtam a szabadhívők ellen; erre aztán kikaparták újra a dolgot és rámhúzták a vizes lepedőt.

Az eset kényes volt; az volt az érzésem, hogy nyilatkoznom kellene a dologról, de mert ezt nem akartam, kivédtem a támadást és mellékvágányra tértem.

— Ejnye, hát még „a mi felvilágosult korunkban” sem kaphat munkát az, akit megbűn . . . .

Az utolsó szót belém fojtotta a fiatalember eltorzuló arca.

Hogy jóvátegyem a dolgot, azt ajánlottam neki, hogy írjon egy nagyon népszerű ujságba, amelynek a szerkesztője, tudomásom szerint, fölötte áll annak a kegyetlen előítéletnek, hogy aki megbűnhődött, még az sem békülhet ki a társadalommal.

Mikor az ujság nevét hallotta, megvetően felhorkant és így szólt:

— *Ez ellen az ujság ellen harcolok.*

Ezt nagyon furcsának találtam, mert azt hittem, hogy mostani helyzetében mindenesetre meg fogja ragadni az egyetlen támaszt, amely rehabilitálhatja. Minthogy azonban az eset zavaros volt és én nem szívesen vesztegetem az időmet magyarázkodásokra, megint mellékvágányra tértem, mert az a nagyon is emberi kívánság izgatott, hogy valami ellenszolgáltatást csiholjak ki az emberemből. De most könnyed, elfogulatlan társalgó hangon tettem föl a kérdésemet.

— Mondja csak, igazán rossz dolog a börtön? Voltakép mi is a büntetés?

Ugy nézett rám, mintha tolakodásnak tartaná ezt a témát és mintha megsértettem volna ezzel a kérdéssel.

Hogy segítsek rajta, meg se vártam a feleletét, hanem tovább beszéltem:

— Bizonyára a magánosság? (Most sajátmagamba szúrtam bele, de ez gyakran megesik az emberrel, ha beszélni kénytelen.)

Nagynehezen elkapta a feléje dobott labdát és visszahajította.

— Én bizony nem vagyok hozzászokva a magánossághoz, és ezt mindig úgy tekintetem, mint rossz embereknek a büntetését.

(No lám! Megkaptam a jutalmamat azért, mert kezet nyújtottam neki; és úgy éreztem magam, mintha kutyát símogattam volna és a kutya megha-

rapta volna a kezemet! De ez az ember valószínűleg nem is tudta, hogy megharapott.)

Szünet támadt, és láttam rajta, hogy szíven találta sajátmagát és most haragszik, mert nem én-rám gondolt, mikor kimondta az ítéletet arról, akit magánosságra kárhoztattak.

Zátonyra jutottunk és el kellett újra szabadulnunk. Minthogy voltakép az én helyzetem volt az irigylésreméltó, elhatároztam, hogy megváltom őt lenyűgözöttségéből és leereszkedem hozzá, hogy azzal az érzéssel távozzék, hogy mást is kapott tőlem, nemcsak pénzt. De nem értettem meg ezt az embert; gyanakodtam is rá, hogy ártatlannak és vértanúnak tartja magát, aki a szerkesztő gonoszságának az áldozata. Láttam rajta, hogy megbocsátott sajátmagának és napirendre tért a dolog fölött már az első leszámolás alkalmával, úgyhogy véleménye szerint a bűnt a másik követte el, mikor följelentette.

De a fiatalember is megszimatozhatta, hogy az én részemről egyáltalán nem számíthat helyeslésre; és egész együttlétünk kezdett súlyos csalódássá kialakulni. Ő másnak képzel engemet; talán azt is észrevette már, hogy nem jól fogott hozzá a dolgához, de most már hiába akart volna változtatni rajta.

Új ösvényre tértem hát és úgy beszéltem — legalább azt hittem, hogy úgy beszélek — mint bölcs és felvilágosodott férfihoz illik, éreztetve vele, hogy észrevettem csiüggését és félelmét az emberektől.

— Ne veszítse el a bátorságát e miatt (a szót elkerültem) . . . Napjainkban eljutottunk már annyira, hogy a . . . . levezeklett bűnt (erre a szóra megint helytelenítően elvigyorodott) teljes engesztelődésnek és meg sem történtnek tekintjük. Nemrég együtt ültem barátaimmal a Rydberg-szállóban s velünk volt

egy régebbi pajtásunk is, aki két évet ült Longholmenban.* (Szándékosan használtam minden szót.) Pedig nagy hamisításokat követett el.

Itt szünetet tartottam, hogy megfigyeljem, mikép tükröződik arcán az a megkönnyebbülés, amelyet szavaimnak ki kellett volna a lelkéből váltani; de csak azt láttam rajta, hogy sértve érzi magát és haragszik azért, mert együtt mertem említeni őt, az ártatlant és kárvallottat, egy fegyencsel. De némi kíváncsiság is kicsillant a tekintetéből, s mikor hirtelen elhallgatásommal arra kényszerítettem őt, hogy beszéljen, mindössze ezt kérdezte:

— Ki volt ez az ember?

— Helytelenül járnék el, ha megmondanám, miután nem találta ki. Különben leírta és ki is nyomatta gondolatait a börtönről, anélkül, hogy védeni igyekezett volna a saját menthetetlen cselekedetét, és éppen ezért vissza is szerezte nemcsak az állását, hanem a barátait is.

Ez a megjegyzésem valószínűleg úgy hatott az emberemre, mintha mellbe vágtam volna, pedig én bátorító vállveregetésnek szántam. A fiatalember ugyanis felállt és felálltam vele együtt én is, mert hozzátennivalóm nem volt a szavaimhoz. Uriemberhez illően búcsúzott; de mikor megláttam a hátát s megfigyeltem, hogy lógatja a vállát és hogy húzza maga után a lábait, csaknem megijedtem tőle, mert megállapítottam, hogy azok közül az emberek közül való, akik, hogy úgy mondjam, két felemás darabból vannak összetákolva.

Mihelyt eltávozott, arra gondoltam, hátha hazugság volt minden szava?

* Longholmen fegyház Stockholm mellett.

És amikor rápillantottam a névjegyére, amelyre ráírta a címét, eszembe villant, hogy a minap láttam ezt a kéziratot egy névtelen levélben. Kihúztam azt a fiókot, amelyben a leveleket őriztem, és keresni kezdtem. Ilyesmit sohse szabad csinálni, mert miközben a fiatalember levelét kerestem, elvonult előttem az összes többi hozzám intézett levél; és annyi túsúrást éreztem, ahány levélíró szerepelt a fiókomban.

Miután háromszor végigkutattam a fiókot, mert tudtam, hogy a fiatalember kezeírásának benne kell lennie, abbahagytam a keresést s határozottan ez volt a benyomásom: „Nem szabad a sorsát fürkészned! De adnod kell, minden további nélkül. Hogy miért, azt te magad tudod legjobban!”

A szobám nem a régi szoba volt többé; az idegennel együtt valami nyomasztó jutott be a szobámba, és nekem el kellett mennem hazulról. Mindenbizony volt valami erő ebben a szellemben, mert a széket, amelyen ült volt, félre kellett tennem az útból, hogy ne lássam őt rajta ülni még a távozása után is.

Majd elmentem hazulról, miután kinyitottam az ablakot. Nem azért, hogy valami materiális szagtól szabaduljak, hanem hogy kiszellőztessek egy benyomást.

Vannak régi hangulatnélküli utcák és vannak utcák, tele hangulattal, noha újak. A Lovag-utca legújabb része csupa romantika, sőt csupa misztikum. Emberi lénynek nyoma sincs benne; a falakat nem szaggatják meg üzletek, előkelő, zárkózott, elhagyott az egész utcarész, bár a nagy házak annyi emberi sorsot zárnak magukba. A harmincéves háború verekedői felé húzódó keresztutcák nevei fokozzák az erős történeti hatást, amelyben kényelmesen keveredik a múlt a jelennel. Ha befordul az ember a

Banér-utca sarkán, nyugat felé magaslatot pillant meg a Gróf Magni-utcában, amely jobb felé húzódik és az egész perspektívát titokzatos, sejtelmes árnyékkal zárja le.

Ha visszafelé jövünk nyugatról, a régi Lovag-utcán, és végignézzünk lefelé a Gróf Magni-utcán, nagyon éles a kanyarodás és a várszerű, sötét tónusú, díszkapus és tornyos házak nagyobb ívű sorsokról beszélnek. Mágánok és államférfiak laknak ott, akiknek befolyását nemzetek és dinasztikák érzik. De valamivel följebb a Gróf Magni-utca fölött, van egy ottfelejtett régi ház a múlt század elejéről. Ez előtt a ház előtt szeretek elsétálni, mert benne laktam viharos ifjúságomban. Ebben a házban kovácsoltam a haditerveket, amelyeket később sikerrel végrehajtottam; itt irtam első jelentős költői munkámat. Az emlék nem ragyogó, mert nélkülözés, megaláztatás, feslettség és civódás szennye tapad hozzá.

Ma este elfogott a vágy, hogy viszontlássam ezt a házat, anélkül, hogy tudtam volna miért. És amikor ráakadtam szegényre, úgy állt ott a helyén, mint valaha; csak valamivel szemrevalóbb volt frissen mázolt ablak-íveivel. Megismertem az alagúthoz hasonló, hosszú, szűk kapualjat, két csurgójával; magát a kaput a vasruddal, amely a kapu egyik felét támogatta; a kopogtatót; az apró cégtáblácskákat vasalásról, keztyűtisztításról, cipőtűzésről . . .

Amint ott álldogáltam, elmerülve gondolataimba, gyors léptekkel közeledett felém egy úr a hátam mögött; nyakamra tette a kezét, ahogy csak ősrégi ismerősöm merhette, és így szólt: — Nincs kedved meglátogatni sajátmagadat?

Fiatalember volt, zeneszerző, akivel együtt dolgoztam valamit, s akit éppen ezért nagyon jól ismertem.

Egy szót sem szólva, nyomon követtem őt be a

házba, föl a falépcsőn, és ime, a második emeleten az *én* ajtóm előtt álltunk meg.

Mikor beléptünk és barátom világosságot gyujtott, — harminc esztendővel visszasülyedtem a múltba és viszontláttam csakugyan újra a hajdani legényszobámat. A kárpit ugyanaz volt a falakon, de a bútorok újak voltak.

És mikor leültünk, énnekem úgy rémlett, hogy a barátom van látogatóban énnálam, nem pedig én önála. De volt a szobában egy zongora is; így hát nyomban a zenére tereltem a szót. Ez az ember ugyanis, úgy, mint a legtöbb muzsikus, annyira benne élt a zenéjében, hogy alig tudott vagy alig akart másról beszélni. Oly lazán illeszkedett bele a saját korába, hogy semmit sem tudott róla; ha kijött az ember előtte efféle szavakat: országgyűlés, kormány, búr háború, sztrájkok, szavazati jog: ez az ember hallgatott, anélkül azonban, hogy tudatlansága zavarta vagy maga a téma gyötörte volna, mert mindez az ő számára nem volt a világon. És amikor zenéről beszélt, akkor is csak általánosságban nyilatkozott, soha határozott véleményt nem mondott semmiről. Minden hangokká, mértékké és ritmussá vált benne, s a szót csak azért használta, hogy a mindennapi élet legszükségesebb dolgait kifejezze.

Tudtam ezt. Ennélfogva rá kellett csak mutatnom a nyitott zongorára, s barátom rögtön leült és játszott. S amikor kezdte hangokkal betölteni a csúf kis szobát, egyszerre úgy éreztem, mintha elvárásoltak volna: mostani én-em megszűnt és felbukkant helyette újra az, aki a hetvenes években voltam.

Ott láttam magam feküdni egy kihúzó pamlagon, amely azon a helyen állt, ahol most ültem, egy becsukott ajtó előtt. És egyszer éjszaka . . . arra ébredtem, hogy a szomszédom, aki az ajtón túl fekiült, nyugtalanul hánykolódott a maga pamlagán s

hol sóhajtozott, hol meg nyögött. Minthogy fiatal voltam, bátor és önző, nem törődtem mással, csak azzal, hogy megint elaludjam. — — — Még csak éjfél volt, s azt hittem, hogy a szomszédom berúgva vetődött haza. Egy óra tájban arra riadtam fel, hogy valaki segítségért kiáltott. Azt hittem, hogy én magam kiáltottam, mert rosszat álmodtam. A szomszédomnál csend volt, halálos csend, de valami kellemetlen hatás szűrődött be a szobájából; hideg légáramlat, rám irányuló figyelem, mintha valaki hallgatózna vagy a kulcslyukon át lesné, hogy mit csinálók.

Nem tudtam újra elaludni, hanem viaskodtam valami kellemetlen kísértetiességgel. Néha azt kívántam, bár hallanék valami hangot a túlsó szobából; de noha csak egy lányira voltunk egymástól, semmit sem hallottam, még lélekzést vagy a takaró zizzenését sem.

Végül reggel lett; fölkeltem és elmentem hazulról. Mikor újra hazakerültem, értesültem róla, hogy a szomszédom, aki kövező volt, mult éjjel meghalt. Tehát egy halott mellett feküdtem.

(A zene egyre szólt, mialatt végigéltem újra ezt az egész jelenetet, és zavartalanul továbbfolytattam az emlékezést.)

Másnap hallottam a készülődést az öltöztetéshez és a temetéshez; a koporsó zörgését a lépcsőn, a lemosást, a vénasszonyok halk fecsegését.

Amíg a nap fenjárt az égen, érdekesnek találtam a dolgot és tréfálkozni is tudtam róla a vendégeimmel. De mikor besötétedett és egyedül maradtam, érezni kezdtem újra azt a megmagyarázhatatlan hidegséget, amely a holttestből áradt a szobámba, azt a hidegséget, amely nem hőmérsékletsülyedésnek vagy meleghiánynak a következménye, hanem oly pozitív fagyos hidegség, amelyet a hőmérő nem jelez.

El kellett mennem hazulról, és el is mentem a kávéházba. Ott mulattak rajtam, mert félek a sötétben, úgyhogy végül is megváltoztattam azt az elhatározásomat, hogy máshol fogok aludni, és hazamentem, egy kicsit kapatosan.

Borzongtam, amikor készültem lefeküdni a halott mellé, de azért mégis csak bebújtam a takaróm alá. Nem tudom, de a halott testben mintha lett volna még életerő, amelynek révén kapcsolatba került velem. Az ajtón keresztül sárgaréz-szag sugárzott egyenesen az orromba és elűzte az álmomat. Eleinte a halál némasága uralkodott az egész házban, s úgy látszott, hogy a kövezőnek holtában nagyobb hatalma van az élők fölött, mint életében volt. A vékony padlókon és falakon át végül álmatlan emberek suttogását és mormolását hallottam éjjel utánig. Majd a ház szokása ellenére minden elcsöndesedett. Még a rendőr lépteit sem hallottam, aki erre szokott kerülni rendes éjjeli körútján.

Ütöttek az órák: egy, kettő. Egyszerre csak felugrom az ágyból, mert lármát hallottam a halott szobájából. Három kopogást! Hármat! Rögtön arra gondoltam, hogy a szomszédom tetszhalott volt, s minthogy nem akartam semmiféle kísértethistóriába belekeveredni, felkaptam egy marék ruhát s egy emelettel lejjebb rohantam egy ismerősömhöz, aki ott lakott. Tréfálkozva fogadott, ahogy megérdemeltem, és megengedte, hogy ott fekhessem reggelig a pamlagán.

Akkor gondolkoztam először a halál mindennapi tüneményén, amely minden egyszerősége mellett titokzatosan hat a legkönnyelműbb halandóra is.

(Barátom a zongora mellett, aki — valószínűleg gondolataimnak a hatása alatt — sötét hangok birodalmában tartózkodott, hirtelen átmenettel a csupa fény országába csapott át.)

A hangtömegek valósággal kifelé szorítottak a szűk szobából, úgyhogy szinte szerettem volna kiugrani a kettős ablakon. Elfordítottam hát a fejem és szabadjára eresztettem barátom nyaka mögött a tekintetemet. Minthogy redő nem volt az ablakokon, pillantásom kisuhant a szobából át az utcán, s be a szemközt lévő ház egyik lakásába, amely valamivel alacsonyabban feküdt s amelyben éppen vacsorázott egy kis család.

Egy fiatal lány — barna, hajlékony, egyszerű — sürgött-forgott egy ebédlőasztal körül, amely mellett egy négyesztendős fiucska ült. Az asztalon vázában krizantémum, két nagy fehér szál és egy piros-sárga. Előrenyujtottam a fejem és láttam, hogy az asztal terítve van és a fiucska enni készül. A fiatal nő szalvétát kötött a fiucska álla alá s eközben oly mélyen le kellett hajtania fejét, hogy a nyakszirtje csupaszon maradt, úgyhogy látszott finom vékony virágkocsány nyaka, és bájos kis fejecskéje, amelyet dús haj borított, ráhajlott, mint a bimbó, oltalmazón a gyermekre. A fiucska pedig ugyanekkor először kecsesen hátraszegte a fejét, hogy helyet csináljon a szalvétának, azután előrehajolt, leszorítva állával a kemény vásznat, s eközben kinyitotta a száját, úgyhogy kicsillantak belőle fehér tejfogai.

Ez a nő nem lehetett a fiucska anyja, mert ennél sokkal fiatalabb volt, és nénje sem lehetett, mert ennél meg sokkal idősebb volt, de valamikép mindenbizonnyal rokona volt a kicsikének.

A szoba egyszerű, de csinos volt; a falakon és a cserépkályhán sok arckép volt, amelyekből rokoni szeretet áradt, és a bútorokat horgolások borították.

Most leült a fiatal lány is az asztalhoz, de szerencsére nem azért, hogy egyék, mert ez csúf látvány, hacsak az, aki látja, maga is nem eszik. Leült, hogy szórakoztassa a gyermeket és kedvet csináljon

neki az évéshez. A kicsike rosszkedvű volt, de a nagynénje (máris ennek tekintettem) csakhamar megneveltette. Énekelt a kicsikének, láttam a szája mozgásán. Titokzatosan hatott rám, hogy csak *lát-tam* a fiatal lány énekét, anélkül, hogy hallottam volna, miközben a barátom játszott hozzá, de azt gondoltam, hogy kíséri a lányt, vagy legalább is úgy illenék, hogy kísérje. Ott voltam egyidejűleg mind a két szobában, de inkább az utca tulsó felén, s úgyszólván híd voltam kettőjük között. A három szál krizantémum mintha szintén részt vett volna a játékban, és egy pillanatig éreztem, hogy a virágok egészséges, sebhegesztő kámforillata összevegyül a lány hajának ártatlan irisz-illatával, és a hajfelhő árnyékba borította az asztalt az ennivalóval, amely eltűnt, úgyhogy a gyermek mintha csak azért nyitotta volna ki a száját, hogy jóillatokat szívjon be, és rámosolygott a szemével szép asztaltársára. A fehér tejespohár a fehér abroszon, a fehér porcellán, és a fehér krizantémumok, a fehér cserépkályha és a két fehér arc — minden fehér volt a szobában, és a fiatal lány anyáskodása a kicsikével, aki nem az ő szülöttje volt, oly fehérnek tűnt fel, most, amikor a szalvétát leoldozta, a kicsike száját megtörölte és megcsókolta . . .

Ebben a pillanatban a barátom az utca felé fordult és most hallottam, hogy a fiatal lánynak játszott; megértettem, hogy látta őt . . . és tudta az egész idő alatt, hogy ott volt.

Fölöslegesnek éreztem magam; az volt az érzésem, hogy zavarom őket, indulni készültem hát. De a barátom tartóztatott és azzal a megállapodással fejeztük be az estét, hogy újra együtt fogunk dolgozni valamin.

VII.

Meglátogattam újra zenészbarátomat, egyrészt azért, mert a szobájában rátaláltam újra az ifjúságomra, másrészt azért, mert együtt dolgoztunk újra valamin. A muzsikáját is élveztem, de ezt nem tartottam a művészete megrablásának, mert hiszen nem nekem játszott, hanem a fiatal lánynak.

Sok-sok este végignéztem a fiatal lány szobájában csaknem ugyanazt a jelenetet. Minden körülbelül ugyanaz volt: a gyermek, a szalvéta, a tejes pohár; csak a virágok cserélődtek ki a vázában, de ezek is megmaradtak mindig krizantémumnak, mindössze annyi volt a változás, hogy a harmadik más-más színű volt, de az alapszint mindig a két fehér szál adta meg. Megállapítottam, hogy a fiatal lányból áradó báj titka inkább a mozdulatokban rejlett, mint a formában: és ritmikus mozdulatai mintha hozzáillettek volna a muzsikához, sőt mintha barátom a lány taktusára, a lány tánclépéseire, ringójárására, karjainak lebegésére, nyakának bólogatására komponált volna.

Nem beszélünk soha a lányról, úgy tettünk, mintha nem látnók őt, de azért az ő életét éljük, és egyszor csak azt vettem észre, hogy a lány beleszö-

vödött a költeményemet kísérő zenébe is, ami nem lett volna baj, ha illett volna súlyos gondolataimhoz. De nem illett hozzájuk, mert az ő lelke háromnegyedes taktusban mozgott, úgyhogy mindig keringő lett belőle. Nem akartam szólni, mert tudtam, hogy az első kimondott szó megtörné a varázst és muzsikusbárátom kettőnk közül nem engemet választana.

Ez a tél meglehetősen kellemesen telt, mert nem voltam immár egyedül és tévelygéseimnek célja is akadt; aztán meg azt képzeltem, hogy féligmeddig családi életet is élek, mert a távolból érdeklődtem egy nő és egy gyermek iránt.

Korán megjött a tavasz, már márciusban. — Egy este az íróasztalomnál ültem és írtam, mikor a szobalány bejelentette és be is vezette muzsikusbárátomat. A lámpa fényében láttam, hogy a szelid kis emberke kópésan mosolyogva közeledik és valamit tart a kezében, amit át akar nyújtani nekem.

Egy kártya volt, amelyen két nevet olvastam, egy férfinak és egy nőnek a nevét. Eljegyezte a fiatal lányt. Minthogy most immár fölösleges lett volna sokat beszélnünk, válasz helyett csak mosolyogtam s mindössze ennyit mondtam: Krizantémum — kérdő hangsúlyozással. Ő pedig rábólintott a fejével.

Egészen természetesnek tartottam a dolgot, mintha kezdettől fogva tudtam volna róla. Nem is vesztegettük hát rá a szót, hanem a közös munkánkról beszélgettünk, azután elváltunk.

Kíváncsiság nem gyötört, mert meg tudtam felelni magam is minden föltehető kérdésre. Mikép találkoztak? Természetesen úgy, ahogy történni szokott. Ki volt a lány? A menyasszonya. Mikor szándékoztak egybekelni? Nyáron, természetesen. De különben is mi közöm volt nekem mindehhez? Engem

csak az a veszély fenyegetett, hogy közös munkánk félbeszakad a lány miatt, amit rendjén lévőknek találtam volna, és hogy esti találkozásainknak befellegzett, ami világos következménye lett volna a nagy eseménynek, noha muzsikusbarátom búcsúzás közben az ajtóból visszaszólt, hogy számomra otthon lesz minden este félnyolcig; csak menjek be a szobájába és várjam meg, ha esetleg nem volna otthon; a kulcsot ott fogom találni a folyosón lévő szekrényen.

Három este nem zavartam; a negyediken elmentem hazulról félhétkor, hogy kísérletképpen megnézzem, otthon van-e. Mikor már a lépcsőn voltam, eszembe jutott, hogy elfelejtettem megnézni, világos-e az ablaka, pedig meg kellett volna nézнем. Az ajtóban hiába kerestem a kulcsot. Levettem hát a szekrényről, ahonnan harminc évvel ezelőtt le szoktam venni, és beléptem, egészen úgy, mint valaha, a szobámba.

Csodálatos pillanat volt, mert belezuhantam egyenesen az ifjúságomba; éreztem az egész ismeretlen jövő nyomasztó leleselkedését; éreztem, hogy megmámorosodom az előlegezett reménységektől; biztos voltam a győzelmemben és csüggedés fogott el; túlbecsültem az erőmet és félreismertem a saját értékeimet.

Leültem egy székre, anélkül, hogy világot gyújtottam volna, mert az utcai gázlámpa, ugyanaz a gázlámpa, amely nyomoruságomat valaha megvilágította, gyéren megvilágította a szobát és az ablakráma keresztjét rávetítette a tapéta árnyékára.

Ott ültem, és a hátam mögött volt minden, minden a világon! A harc, a diadal, a bukás! Az élet minden keserősége és édessége. És mégis? Mi lesz most? Fáradt és öreg voltam? Nem. Hiszen a harc tovább folyt, keményebben, mint valaha, komolyab-

ban és nagyobb méretekben. Előre, mindig csak előre! De míg régebben előttem volt az ellenség, most ott volt az ellenség nemcsak előttem, hanem mögöttem is. Kipihentem magam, hogy folytathassam a harcot; és amint ott ültem ezen a pamlagon ebben a szobában, épp oly fiatalnak és harcra termettnak éreztem magam, mint egy emberöltővel ez előtt; csak a cél volt új, mert a régi mérföldjelzők elmaradtak a hátam mögött. Azok, akik megálltak és hátramaradtak, mindenkép vissza akartak engem is tartani, de én várhattam; ezért kellett egyedül mennem, egyedül kikémlelnem a pusztaságokat, új utakat, új ösvényeket keresnem; néha, mikor délibáb után futottam, vissza kellett fordulnom és hátrálnom; de sohse hátráltam messzebb a keresztútnál, s ott újra előre törtetem.

Megfeledkeztem az ablakról, amelyen nem volt redő, s amikor eszembe jutott és felálltam, szemközt a házban pontosan azt láttam, amit vártam.

Muzsikusbarátom ült most a krizantémumos asztalnál s a fiatal lány mellette ült; és mindketten a gyermekkel foglalkoztak, aki nem volt egyiküké esem, mert a lány néniének a fia volt, egy özvegynek az egyetlen gyermeke. Az, hogy első szerelmük egy gyermek köré fonódott, kezdettől fogva önzetlenséggel töltötte meg a kapcsolatukat és megnevesítette érzéseiket, amelyek egy ártatlan lényben találkoztak. És az volt a véleményem, hogy muzsikusbarátomnak megvolt a záloga is arájának immár kifejlődött anyai érzelmeiben.

Néha megfeledkezve a gyerekekről, egymást nézték, még pedig azzal a mondhatatlan boldogsággal, amely két magános ember arcán tükröződik, mikor egymásra találnak és megbizonyosodnak róla, hogy kettesben kell megküzdeniök a magánossággal. Máskülönben mintha egyáltalán nem is gondoltak

volna semmire, sem a multra, sem a jövőre, hanem csak a jelenben éltek, azt élvezve, hogy közel vannak egymáshoz. „Egy asztal mellett ülni és egymásra nézni, amíg tart az élet!”

Örvendve, hogy immár ennyire jutottam, mert örülni tudtam mások boldogságának szomorúság, sóvárgás vagy képzelt aggodalmak minden nyoma nélkül: otthagytam ifjúságom kinzókamaráját és hazatértem magánosságomba — dolgozni és továbbharcolni *egyedül*.

TARTALOM.

	Oldal
A fordító bevezető megjegyzése	5
Egyedül	9

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

QZK

QZK

QZK

